

ESIPUHE

Maaseudun palveluverkosto on jatkuvasti harventunut. Pankit ja postit ovat vähentäneet toimipaikkojaan, kyläkouluja ja -kauppoja on lopetettu. Osittain syinä ovat olleet väestön väheneminen ja muuttuneet asiointitottumukset. Toisaalta palvelujen väheneminen ei ole voinut olla vaikuttamatta ihmisten elinolosuhteisiin ja käyttäytymiseen. Kotiseudun palvelujen vähennyttä palveluja on täytynyt hakea entistä kauempaa. Eläminen ja yrittäminen maaseudulla ovat vaikeutuneet.

Väestön väheneminen on tehnyt monen perinteisen palveluntarjontatavan kannattamattomaksi. Jos maaseudulla aiotaan elää ja yrittää myös tulevaisuudessa, palvelut eivät kuitenkaan voi vähentyä loputtomasti. On siis kehitettävä uusia tapoja tuottaa palveluja maaseutuväestölle.

Tämä tutkimus selvittää maaseudun palveluverkoston kehitystä 1990-luvun Suomessa sekä palvelujen vähenemisen vaikutuksia maaseutuyrittäjän elämään. Tarkoituksena on ehdottaa toimintamalleja palvelujen tarjoamiseksi maaseudun ihmisille. Päähuomio keskitetään pankki-, posti-, kauppa- ja koulupalveluihin. Tutkimusta varten haastateltiin maaseudun yrittäjiä, asiantuntijoita ja palveluntarjoajia. Kiitokset tutkimukseen osallistuneille arvokkaista näkemyksistä maaseudun palveluista.

Työn laati KTM Miia Mäntylä ja ohjasi HTT Olli Wuori. Haastatteluissa avusti tutkija Petra Lindqvist. Tutkimuksen esitti rahoitettavaksi Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä ja rahoitti maa- ja metsätalousministeriö.

Vaasassa marraskuussa 2001

Jouko Havunen
Levón-instituutin johtaja

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen tarkoituksena on antaa kuva maaseudun harvanevasta palveluverkostosta. Työssä selvitetään palveluverkon muutoksen vaikutusta maaseudun olosuhteisiin sekä tarkastellaan, miten nykyisten palvelujen väheneminen voidaan korvata. Hankkeen on rahoittanut maa- ja metsätalousministeriö.

Tutkimuksen pohjaksi tehtiin Suomen palvelutilanteen kuvaus 1990-luvun alusta ja lopusta. Maaseudulla toimivia yrittäjiä, palvelujen tarjoajaorganisaatioita ja maaseudun asiantuntijoita lähestyttiin 140 puhelinhaastattelun avulla. Niitä täydennettiin 10 henkilökohtaisella asiantuntijahaastattelulla. Asiantuntijoilta saatuja visioita ja kehittämismahdollisuuksia peilattiin yrittäjien palvelutarpeeseen. Tällöin nähtiin, kohtaavatko havaittavat maaseutuyrittäjien tarpeet ja esille nousevat kehittämissuhteet toisensa.

Tutkimuksen kohteeksi valittiin neljä seutua eri puolilta Suomea sillä perusteella, että niissä kolmen peruspalvelun (kauppa, koulu, pankki) toimipaikat ovat vähentyneet vähintään 10 % 1990-luvun aikana. Tutkimuskunnat ovat Alastaro, Loimaan maalaiskunta, Mellilä, Koski (TI), Karinainen, Tarvasjoki, Marttila, Halikko, Vampula, Punkalaidun, Saari, Uukuniemi, Heinävesi, Kerimäki, Savonranta, Outokumpu, Polvijärvi, Liperi, Kesälahti, Kivijärvi, Kyyjärvi, Karstula, Pylkönmäki, Saarijärvi, Soini, Puolanka, Vaala ja Vuolijoki.

Haastateltujen maaseudun yrittäjien mukaan jokaisesta kunnasta on saatava postin, pankin, kaupan, koulun, matkahuollon ja terveydenhuollon palvelut. Haastateltujen mielestä palvelujen yhdistäminen saman katon alle monipalvelupisteisiin on maaseudulla järkevää ja välttämätöntäkin. Tietotekniikan tuomia mahdollisuuksia palveluntarjonnassa pidetään hyödyntämisen arvoisina. Verkkopalveluja ei kuitenkaan saa pitää kaiken pelastavana ratkaisuna. Haastateltavilla on uskoa myös erilaisiin liikkuviin palveluihin, kuten kotona suoritettaviin tai kylältä toiselle esimerkiksi kylätaloittain kulkeviin palveluihin. Palveluautojakin kannatetaan jonkin verran.

Maaseudun palvelutarjontaa voidaan haastateltavien mukaan parhaiten tukea kuntien välisellä yhteistyöllä. Yksityisiä palveluja kunnat voivat kannustaa yrittäjämönteisellä politiikalla, kuten yrittäjäneuvonnalla ja toimitiloilla. Myös valtion taholta tulevia tukitoimia (verohelpotuksia, investointitukia) pidetään hyödyllisinä, samoin EU-hankkeita.

Tutkimuksen perusteella maaseudun harvanevien palvelujen korvaamiseksi ei ole olemassa yhtä parasta keinoa, vaan palvelut on pyrittävä tarjoamaan monia eri tapoja yhdistelemällä. Parhaat tavat

vaihtelevat alueittain – mikä toimii jossain, ei välttämättä sovellu rakenteeltaan erilaiseen kuntaan. Itse kullekin seudulle sopivimmat tavat tarjota palveluja löytyvät tarkasteltaessa paikallisia tarpeita ja resursseja kunnan, yhteisöjen, asukkaiden ja yritysten yhteistyönä. Kehittämistyö vaatii paikallista aloitteellisuutta.

AVAINSANAT: maaseutu, yrittäjät, julkiset palvelut, yksityiset palvelut

SISÄLLYS

ESIPUHE

TIIVISTELMÄ

JOHDANTO	6
Tutkimusasetelma	
Tutkimuksen toteuttaminen	
ALUETIETEEN TEORIAT JA PALVELUJEN SIOITTUMINEN	11
Christallerin keskushierarkiateoria	
Yritystoiminnan ja palvelujen sijoittuminen	
PALVELUTOIMIPAikkojen MÄÄRÄN KEHITTYMINEN	15
Vähittäiskaupat	
Yleissivistävät oppilaitokset	
Pankit	
Postitoimipaikat	
Yleiset kirjastot	
Vakuutustoiminta sekä majoitus- ja ravitsemustoiminta	
Maakunnittainen kehitys	
YRITTÄJIEN JA ASiantuntijoiden NÄKEMYKSIÄ MAASEUDUN PALVELUISTA	20
Tutkimuksen kunnat eri puolilta Suomea	
Maaseutuyrityksillä pelko palvelujen vähenemisestä	
<i>Tutkimuksen yritykset pääosin pieniä</i>	
<i>Yrittäjät valinneet sijaintipaikan asuinpaikan perusteella</i>	
<i>Oman kunnan palveluja käytetään</i>	
<i>Palveluista koulu ja kauppa lähinnä yritystä</i>	
<i>Posti tärkein palvelu</i>	
<i>Palvelutarjonnan muutos</i>	
<i>Yrittäjien ehdotuksia palvelujen korvaamiseksi</i>	
Asiantuntijoilla uskoa paikallisuuteen	
<i>Maaseudulla monenlaisia palveluja</i>	
<i>Tärkeimmät palvelut</i>	
<i>Palveluja tuotettava monella tavalla</i>	
<i>Hyviä tapoja eräiden peruspalvelujen tarjoamiseen</i>	
<i>Palvelun tarjonnan edistäminen vaikea asia</i>	
Palvelun käyttäjien ja tarjoajien näkemykset eroavat hieman	

Maaseudun tulevaisuuden näkymät
Esimerkkejä tavoista tarjota palveluja maaseudulla
Esimerkki 1: tiheään asuttu maaseutu
Esimerkki 2: harvaan asuttu maaseutu

YHTEENVETO	56
JOHTOPÄÄTÖKSET	60
LÄHTEET	62
LIITTEET	

JOHDANTO

Palvelujen häviämisessä on kyseessä monimutkainen, omaa kehityskulkuaan vahvistava prosessi. Siinä yhdistyvät yleinen elinkeino- ja väestörakenteen muutos, kaupan palvelurakenteen muutos sekä kuntien talouskehitys. Nämä kehityskulut sekä heijastavat että itse aiheuttavat yleistä yhteiskunnallista muutosta. Pääsääntöisesti seurauksena on maaseudun väkimäärän väheneminen ja väestön keskittyminen kasvukeskuksiin. Eero Uusitalon (1998: 152) mukaan kauppojen, pankkien, koulujen ja postien uudelleensijoitus haja-asutusalueilta keskuksiin ei ole ainoastaan seurausta haja-asutusalueiden palvelujen käyttäjien vähenemisestä, vaan se osaltaan ennakoii ja ohjaa väestön muuttosuuntaa ja asutusrakennetta.

Perinteisesti elävän kylän tunnusmerkkeinä on pidetty kauppaa, koulua ja postia. Jos yksi näistä kolmesta palvelusta on hävinnyt, niin ajanoloon myös kaksi jäljelle jäävää on poistunut. Kaupallisten palvelujen toimintaan ja sijoittumiseen ovat liittyneet markkinatalouden mekanismit ja liikkumisen helpottuminen. Koulujen säilymiseen ja sulkemiseen ovat vaikuttaneet väestöpohjan lisäksi lainsäädäntö ja kunnallispoliittinen päätöksenteko. Palvelut tarvitsevat riittävän väestöpohjan ja asukastiheyden toimiakseen taloudellisesti kannattavasti. Kynnysväestön koko vaihtelee. Esimerkiksi parturilla se voi olla pienehkö, mutta apteekki vaatii suuren väestöpohjan. Kynnysväestön alittuessa palvelua ei enää kannata alueelle tarjota.

Palvelujen säilyminen on edesauttanut koko maan asuttuna pitämistä. Tätä tavoitetta on aikaisemmin perusteltu muun muassa puolustuspoliittisilla syillä ja alueellisella tasa-arvolla. Muutto maaseudulta kaupunkeihin ja Etelä-Suomeen on vaikuttanut maaseudun palveluvarustukseen ja heikentänyt maaseudun toimintaedellytyksiä.

Kyliä ostovoiman vähetessä ja asiointikäyttäytymisen muuttuessa kaupat ovat keskittyneet kuntakeskuksiin. Tätä kehityskulkua ovat edistäneet työpaikkojen ja asutuksen keskittyminen, jonka takia ostokset on luontevaa tehdä työpaikan lähellä työmatkan yhteydessä. Kaupan suuremmat yksiköt ovat voineet myydä halvemmalla tavaraa kuin pienemmän liikevaihdon omaavat kyläkaupat. Tämä on edesauttanut suuryksiköiden asemaa, koska vuosikymmenien myötä henkilöautoiluun perustuva liikkuminen on huomattavasti lisääntynyt. Lisäksi ostosmatkat on koettu osin huvimatkoiksi, joissa ajalla ja matkakuluilla ei ole samaa merkitystä kuin työmatkoilla.

Peruskoulupalvelut ovat joitain poikkeuksia lukuun ottamatta kuntien itsensä tuottamia. Lakisääteisten palvelujen vähenemistä kylissä on korvattu koulukyydeillä, joilla lapset kuljetetaan toimiviin kouluihin. Koulujen tilat ovat voineet toimia myös kulttuuripalvelujen tarjoajina sekä henkisten että

ruumiillisten harrastusten työssijoina. Kouluverkon supistuminen on seurausta kylien väestöpohjan pienenemisestä ja kunnallistalouden kriisiytymisestä. Valtionavut ovat aikaisemmin määränneet, kuinka monta oppilasta koulussa on oltava, jotta se olisi oikeutettu valtionapuun. Kunnallispoliittinen kädenvääntö on puolestaan määrännyt sen, minkä kylän koulu lakkautetaan naapurikylän koulun saadessa jatkaa toimintaansa. Koulun säilyttäminen voitaisiin nähdä myös elinkeinopolitiikan osana haluttaessa ylläpitää hyvää infrastruktuuria.

Posti on palvelu, joka on muuttumassa julkishallinnosta yksityiseksi palveluksi. Yksityisellä sektorilla ei ole samankaltaista velvoitetta palvelujen tasapuoliseen hoitamiseen kuin julkisella sektorilla. Postin toimipaikkojen väheneminen liittyy pankkiverkon supistumiseen. Jo aikaisemmin Posti on supistanut konttoriverkkoaan. Asiamiespostit ovat olleet ratkaisu postipalvelujen säilymiseen. Vaikka asiamiespostit saattavat olla pitemmän aikaa auki kuin postikonttorit, ne eivät hoida rahaliikennettä, esimerkiksi pankkipalveluja.

Pankkipalvelut kuuluvat yksityiseen sektoriin. Pankkiverkon supistuminen on ollut seurausta ensiksi säästöpankkien suurimittaisesta alasajosta SKOP:n pilkkomisen yhteydessä. Myöhemmin pankit ovat lopettaneet tarpeettomaksi katsomiaan konttoreita. Pankkisektorin muutoksen myötä konttoreiden määrä on puoliintunut. Tällöin fyysiset pankkipalvelut ovat kauempana kuin ennen, ja entistä useammin jonkin pankin konttori on alueellisessa monopoliasemassa. Uutena piirteenä on entisen Postipankin, nykyisen Sammon, vetäytyminen pois Postin konttoriverkosta, jolloin fyysiset pankkipalvelut jäävät entistä pidemmän etäisyyden taakse. Pankkitoimintojen supistamisen taustalla on ollut pankkien pyrkimys mahdollisimman hyvään taloudelliseen tulokseen.

Uusitalon (1988: 152) mukaan maaseudun väestömäärä ja rakenne edellyttäisivät pyrkimystä palvelujen yhteistarjontaan, koska kyliin on jäänyt useita palvelualojen kiinteistöjä tyhjäksi, kun taas vastaavasti keskuksiin ja niiden liepeille rakennetaan uutta. Kauppapalvelujen väheneminen taajamien ulkopuolisella maaseudulla johtaa siihen, ettei kaupoista voi muodostua asiamiesposteja tai pankkipalvelujen lailla rahaa välittäviä yksiköitä. Näin koko palveluverkoston harveneminen on väistämätöntä, eikä "yhden luukun periaate" välttämättä toteudu. Maaseudun palveluja on 1990-luvulla pyritty turvaamaan kehittämällä monipalvelupisteitä, liikkuvia ja kiertäviä palveluja – kuten monipalveluautoja – ja asiointiliikennettä, telemaattisia palveluja, palvelualan ammattiyhdistelmiä, asukkaiden omatoimisuuden hyödyntämistä, palveluyrittäjyyttä, sekä kylän roolia palvelujen suunnittelijana ja tuottajana (Uusitalo 1998: 157).

Maaseudulla palvelujen tarjonta on monessa mielessä haasteellisempaa kuin kaupungeissa. Palvelujen järjestämistä vaikeuttavat pitkät välimatkat, hajallaan oleva asutus, huonot julkiset liikenneyhteydet, pieni palvelujen käyttäjämäärä ja maaseudun ikärakenne. Palvelutarpeet ovat kuitenkin moninaiset, esimerkiksi erilaisista työajoista ja perherakenteista johtuen. Olemassa olevat palvelut ovat keskittyneet kaupunkeihin ja kuntakeskuksiin. Ne myös sopivat toimintamalliltaan parhaiten taajamiin. Julkiset resurssit palvelujen tarjoamiseen ovat rajalliset, mitä osaltaan vielä korostaa työtehtävien tarkka rajaaminen ja siitä johtuva toiminnan tehottomuus. Lisäksi maaseudulla palveluita ei aina osata, uskalleta tai edes haluta pyytää. (vrt. Harjunpää 1992: 9.)

Koska tietyt peruspalvelut ovat välttämättömiä maaseudun väestölle ja maaseudulla tapahtuvalle yrittämiselle, toimintojen supistamisen vaikutuksia on arvioitava ja ennakoitava. Tämä on tehtävä sekä väestön että yrittämisen näkökulmasta, mutta myös palvelulajeittain ja yhteisvaikutuksia arvioiden.

Tutkimusasetelma

Tämän tutkimuksen tavoitteena on:

1. *Antaa täsmällinen kuva harvonevasta palveluverkostosta.* Tätä varten tehdään Suomen palvelutilanteen kuvaus 1990-luvun alussa ja lopussa. Vaihe muodostaa pohjan tutkimuksen toisessa vaiheessa valittaville tarkastelukunnille. Sitä varten täsmennetään kriteerejä, joiden perusteella kuntatyypit määritellään ja kohdekunnat valitaan. Valittavien kuntien palvelujen kehittymisen kuvauksessa hyödynnetään kartografiaa.
2. *Selvittää palveluverkon muutoksen vaikutusta maaseudun olosuhteisiin, siellä yrittämiseen ja elämiseen.*
3. *Tarkastella, miten nykyisten palvelujen väheneminen voidaan korvata ja tehdä ehdotuksia korvaaviksi palveluiksi.*

Tällä tavoin tuotetaan uusia innovaatioita kunnan, valtion ja yksityisen sektorin välisestä yhteistyöstä yhdistyneenä uusiin informaatioteknologian tarjoamiin ratkaisuihin.

Palvelutason merkitys nähdään tutkimuksessa kahtalaisena: 1) On erotettava palveluverkon merkitys maaseudun asukkaille ja 2) palveluverkon merkitys maaseudun yritystoiminnalle. Kunnallisen elinkeinopolitiikan kannalta tarkasteltuna nämä asiat kytkeytyvät läheisesti toisiinsa. Vaikka palvelut ja niiden käyttö ovat toinen toisensa edellytyksiä,

esimerkiksi lähtevän postin tarve on yrityksille säännönmukaisempi kuin kirjeen tai kortin satunnaisesti lähettävälle yksityishenkilölle. Lisäksi joudutaan tarkastelemaan palvelujen tuottajan näkökulmaa toimintaansa ja sen vaikutuksiin.

Tutkimuksessa selvitetään, mikä merkitys palvelulla koetaan olevan taloudelliselle toiminnalle alueella? Tässä yhteydessä tutkitaan:

1. Koetaanko palvelun saaminen kriittiseksi tekijäksi, jotta toiminta nykyisellä sijaintipaikalla voisi ylipäätään jatkua? Toiminta on tässä ymmärrettävä asumiseen tai tuotantoon liittyväksi.
2. Voidaanko nykyinen tapa tuottaa palvelu korvata siten, ettei toiminnalle synny suurta haittaa? Tutkimuksen tässä vaiheessa kyseessä on palvelujen käyttäjän näkökulma, käyttäjän tarpeet ja hänen mahdolliset vaihtoehtoratkaisunsa.

Haastateltavilta maaseutuasiantuntijoilta ja palveluntarjoajilta saatavia palvelutarjonnan visioita, strategioita ja kehittämismahdollisuuksia verrataan palvelujen tarpeisiin. Näin saadaan esiin palvelujen tuottajien näkemykset toiminnan kehittämisestä.

Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimuksen pohjaksi tutustutaan aluetieteen asiointikäyntejä ja keskushierarkioita käsitteleviin lähteisiin. Otanta tehdään erikseen tarkennettaville alueille, jotka edustavat laajempaa kuntajoukkoa ja elin- tai toimintaympäristöä. Alueet käsittävät kaupunkien työssäkäyntialueiden kuntia ja syrjäistä maaseutua. Taloudellinen kehitys on kohdellut toisia alueita suopeammin ja toisia huonommin.

Palvelujen saatavuus vaihtelee alueellisesti keskus-periferia - ulottuvuudella. Samoin yritysten tarve palveluille vaihtelee niiden sijainnin, koon ja toimialan mukaan. Siksi hankittava aineisto joudutaan jakamaan pienempiin osiin ja tarkastelemaan palvelujen merkitystä hienojakoisemmissa ryhmissä.

Maaseudulla toimivia yrittäjiä, mukaan lukien maatalousyrittäjät, lähestytään *puhelinhaastattelujen* avulla, sillä kokemuksen mukaan yrityksille suunnatut postikyselyt jäävät peitoltaan huonoiksi. Puhelinhaastatteluja tehdään sata kappaletta.

Palvelujen tarjoajaorganisaatioita lähestytään *teemahaastattelujen* avulla, jolloin saadaan esille asiantuntijanäkemyksiä maaseudun palvelujen kehityksestä ja korvaamismahdollisuuksista. Ensivaiheessa tehdään 40 puhelinhaastattelua. Näitä täydennetään 10 henkilökohtaisella

asiantuntijahaastattelulla, joilla syvennetään puhelinhaastattelujen tuottamia tietoja. Kyselyistä ja haastatteluista saatavia tuloksia peilataan kirjallisuudesta saatavaan aineistoon ja näkökulmiin.

Maaseudun palvelujen kehittämis- ja korvausmahdollisuuksia tarkastellaan tuottajan näkökulmasta. Mitä visioita palvelujen turvaamiseksi on? Millaisilla strategioilla tavoitteisiin aiotaan päästä? Onko strategioita ylipäättään olemassa palvelujen turvaamiseksi maaseudulla? Jos asiakkaalla on vaikkapa käteisen rahan tarve, ja hänellä on rahaa pankkitilillä tai siihen verrattavassa muodossa, voiko uudenlainen tietotekniikka auttaa pankkipalveluissa? Taajama-alueilla varmastikin, mutta entä pankkiautomaatteja vailla olevilla haja-asutusalueilla?

Visioiden muodostamista varten haastatellaan muun muassa pankkien, vakuutusyhtiöiden, postin ja kaupan keskusliikkeiden edustajia sekä tutkimuslaitosten, yliopistojen ja maakuntien liittojen asiantuntijoita. Maaseudun ja kylien palveluja voivat hoitaa yksittäisten yrittäjien ja kuntien lisäksi myös muut tahot, kuten järjestöt ja yhdistykset, vapaaehtoiset henkilöt, seurakunta ja osuuskunnat (Harjunpää 1992: 20).

Saatuja visioita ja kehittämismahdollisuuksia peilataan vastaavan tarveasetelman tuottamiin tuloksiin. Tällöin nähdään, kohtaavatko havaittavat tarpeet ja esille nousevat kehittämiss ehdotukset toisensa. Esimerkiksi maaseudulla sijaitsevan yrityksen resurssit korvata puuttuvia palveluja ovat paremmat kuin liikuntarajoitteisen vanhuksen. Oleellista on selvittää, rajoittaako palvelujen supistaminen merkittävästi paikallista kehittämistä ja voidaanko supistuvia palveluja korvata esimerkiksi parantuvan tekniikan tai yleisten palvelukeskusten avulla. Tuloksena saadaan kuva siitä, ovatko nähtävissä olevat visiot täysin vastakkaiset olemassa oleville tarpeille vai tukevatko visiot olemassa olevia tarpeita edes jollain tasolla.

Tämän jälkeen voidaan analysoida millainen tulevaisuuden palveluverkon tulisi olla, jotta se voisi tukea elämistä maaseudulla. Tässä yhteydessä analysoidaan, kuinka palvelut on hoidettava, jotta haitallista autoitumiskehitystä tapahtuisi mahdollisimman vähän. Tutkimuksen tilaajana toimii maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä ja rahoittajana maa- ja metsätalousministeriö.

ALUETIETEEN TEORiat JA PALVELUJEN Sijoittuminen

Tutkimuksen teoreettisena taustana nojaututaan aluerakennetta ja sen toimintaa koskeviin teorioihin. Palvelujen sijoittuminen on osa laajempaa aluerakennetta ja toimintojen sijoittumista keskuksiin tai niiden vaikutusalueille. Keskusten ja niiden vaikutusalueiden suhdetta ovat tutkineet useat tutkijat, heistä tunnetuimpina muun muassa Christaller (1933) ja Lösch (1954). Christallerin teorian perusteella on mahdollista selittää nimenomaan kaupan ja palvelujen sijoittumista.

Christallerin keskushierarkiateoria

Christallerin teorian mukaan kukin keskus tarvitsee ympärilleen alueen, joka tuottaa keskuksessa tarvittavan ravinnon. Ympäröivä alue puolestaan saa keskukselta tarvitsemiaan palveluja ja jalostettuja tuotteita. Teknologian ja kuljetustekniikan kehittyttyä keskuksen riippuvuus ympäröivän alueen ravinnontuotannosta on vähentynyt, mutta alueen rooli tuotteiden ja palvelujen kuluttajana on säilynyt. Joillain keskuksilla on muita paremmat edellytykset kasvuun ja niiden palveluvarustus kehittyy muita laajemmaksi. Sen myötä myös keskusten vaikutusalueet muodostuvat eri kokoisiksi ja keskuksat järjestäytyvät hierarkkisesti. Hierarkiatasoltaan korkeammanasteiset keskuksat tarjoavat myös kaikkia alemmantason keskusten palveluja. Löschin teoria poikkeaa tästä muun muassa siinä, ettei se oletta ylempään tason keskukseseen välttämättä kuuluvan kaikkia alemman tason palveluja. (Johnston 1981: 35, 36; Kultalahti 1988: 47–49; Väre 1999: 11, 12.)

Keskushierarkiateoriaan liittyy kunkin kauppa- ja palveluliikkeen vaatiman kynnysväestön eli minimiväestön käsite. Jokaisella toiminnalla on minimivaatimus alueen väestökoon suhteen. Toiminta ei kannata, jos väestö alittaa tietyn määrän. Toiminnan hierarkiatason kohotessa kynnysväestö kasvaa eli väestöä tarvitaan enemmän, jotta toiminta kannattaisi. Pienenevissä kunnissa väestömäärä alittaa kynnysväestörajan ja keskus menettää kauppa- ja palveluliikkeitään. Pienimmät keskuksat tarjoavat vain yleisimpiä tuotteita, kuten elintarvikkeita. Toisaalta on esitetty myös, että pienet keskuksat jakavat toimintojaan ja markkina-alueitaan läheisten samantasoisten keskusten kanssa. Siten keskuksista voi löytyä toimintoja, jotka ovat ylimitoitettuja keskuksen väestömäärään nähden. Täten lähikeskuksat kilpailemisen sijasta täydentävät toisiaan. (Kultalahti 1988: 47–49; Väre 1999: 11, 12.)

Yritystoiminnan ja palvelujen sijoittuminen

Asiakassuuntautuneille yrityksille etäisyys asiakkaisiin on merkittävää, koska etäisyydestä aiheutuu asiakkaille kustannuksia, jotka yrityksen on otettava huomioon sijoittumisessaan ja hinnoittelussaan. Siksi markkina-alueen analyysi on niille tärkeämpää kuin tuotantoyrityksille.

Saavutettavuuskustannukset merkitsevät paljon silloin, kun tavaraa tai palvelua hankitaan usein, kuten esimerkiksi päivittäistavarakaupan tuotteita. Jos alueella on vain yksi alan yritys, sen kannattaa sijoittua alueen keskelle, jossa kysyntä on suurinta eli asiakkaiden yhteenlasketut matka-ajat minimoituvat. Jos kysyntä alueella kasvaa, alueelle syntyy uusia yrityksiä ja yritysten markkina-alueet supistuvat. Jos taas esimerkiksi liikennejärjestelmää parannetaan niin, että matkakustannukset pienenevät, yritysten markkina-alueet laajenevat, yritysten määrä vähenee ja jäljelle jäävät keskukset kasvavat. (Laakso & Loikkanen 2000: 63–65, 69.) Myös useiden saman alan yritysten kannattaa yleensä keskittyä lähelle toisiaan.

Teollisuuden sijaintiin vaikuttavat monet kustannuksiin, kysyntään, keskittymiseen, kuljetus- ja viestiyhteyksiin sekä yrittäjän tavoitteisiin ja henkilökohtaisiin mieltymyksiin liittyvät tekijät. Yritystoiminnan kustannuksiin liittyvät raaka-aineen, energian, työvoiman, maapohjan ja pääoman saatavuus ja hinta sekä verotus. Etenkin kysyntätekijät vaikuttavat myös palvelujen sijaintiin. Kysyntätekijöitä ovat markkinoiden alueelliset piirteet, väestö ja markkinapotentiaali, jakeluportaan rakenne ja kehitys, muu alueen teollisuus sekä kilpailijoiden vaikutukset. Onko alue maaseutua vai taajamaa ja onko kyseessä iso vai pieni keskus, ovat markkinoiden alueellisia piirteitä ja vaikuttavat kysynnän määrään. Väestöön ja markkinapotentiaaliin kuuluvat väestön rakenne, tulotaso sekä kulutus- ja ostotottumukset. Toimiva jakeluporras lisää kysyntää. Samoin alueen muu teollisuus tai toiminta voi olla yrityksen asiakkaana ja lisätä siten kysyntää. Myös kilpailijoiden määrä vaikuttaa kysyntään. (Haggett 1979: 418–422; Lumijärvi 1983: 21–29.)

Yritysten sijoittumista voidaan perustella myös taloudellisilla kasaantumistekijöillä (agglomeration economies), joita on kolmenlaisia. *Sisäiset mittakaavatekijät* liittyvät yrityksen toiminnan kokoon. Vähittäiskaupan kohdalla se voi esimerkiksi tarkoittaa suuryksikön saamia edullisempia tuotteiden ostoehjoja. Ne kannustavat perustamaan yrityksen sinne, missä on mahdollisuus saavuttaa niin suuri asiakaskunta, että suurostot tulevat mahdollisiksi. Jos yritysten tuotannon mittakaavaedut kasvavat suhteessa asukaskohtaiseen kysyntään, yritysten markkina-alueet kasvavat ja yritysten määrä supistuu (Laakso & Loikkanen 2000: 68).

Sijainnilliset taloustekijät liittyvät alueella toimiviin muihin saman alan yrityksiin. Kun alueella on useita saman alan yrityksiä, saatavilla on esimerkiksi runsaasti osaavaa työvoimaa. *Kaupunkimaiset taloustekijät* ovat yrityksen toiminta-alueen infrastruktuuria ja palveluita. Näitä ovat esimerkiksi kehittynyt perusrakenne koulu- ja terveystalouteen sekä hyvät rahoitusmahdollisuudet, jotka myös houkuttelevat yritystä alueelle. Täten yrityksen kannattaa sijoittua alueelle, jolla on paljon muutakin toimintaa. (Lumijärvi 1983: 24, 25.) Keskuksissa yritykset ja ihmiset ovat lähellä toisiaan, minkä takia kuljetus-, liikkumis- ja kommunikaatiokustannukset ovat matalat ja yritysten on taloudellista keskittyä samalle alueelle (Laakso & Loikkanen 2000: 17).

Keskusten palvelutasoon voidaan Halmetta (1999: 19, 20) mukaillen katsoa vaikuttavan monien asioiden. Mitä enemmän alueella on asukkaita, sitä enemmän siellä on myös palveluja. Nuoret ja keski-ikäiset ovat valmiita hakemaan palveluita kauempaakin, joten jos heidän osuutensa väestöstä on kovin suuri, osa palveluista voi vähentyä. Toisaalta nuoret käyttävät monia palveluita vanhempia ihmisiä enemmän, mikä taas saattaa lisätä palvelutarjontaa. Myös väestön sosio-ekonominen asema, lähinnä korkea tulotaso, lisää halukkuutta tehdä ostokset oman keskuksen ulkopuolella. Korkea autoistumisaste, toimiva joukkoliikenne ja alueen sijainti lähellä muita keskuksia tai kaupan suuryksiköitä helpottavat asiointia oman keskuksen ulkopuolella ja siten mahdollistavat oman keskuksen palvelutason laskemisen. Palveluja voidaan hankkia kauempaa myös siksi, että siten pystytään hankkimaan useita palveluja samasta paikasta. Ostouskäytös sen sijaan edistää palvelujen ja tuotteiden hankkimista omasta keskuksista. Myös keskuksen sijainti asiakasvirtojen varrella (esimerkiksi työmatkalla) lisää palvelujen kysyntää, jolloin sen palvelutaso saattaa kohota.

Jos oletetaan, etteivät edes saman alan tuotteet ole täysin samanlaisia, vaan korvaavat toisensa vain osittain – kuten yleensä käytännössä on – asiakkaat haluavat vertailla yritysten tarjoamia vastaavia tuotteita keskenään. Jotta tuotteen saavutettavuuskustannukset asiakkaan näkökulmasta säilyisivät kohtuullisina, yritysten kannattaa sijaita lähellä toisiaan. Mitä enemmän vertailulla on merkitystä asiakkaille, sitä voimakkaammin yritykset keskittyvät. Myös erilaisia tuotteita myyvien yritysten kannattaa usein sijoittua lähekkäin. Tämä johtuu siitä, että saavutettavuuskustannusten minimoimiseksi asiakkaiden on taloudellista hankkia useita eri tuotteita samalla kauppamatkalla, toisin sanoen samalta alueelta. Nämä tekijät yhdessä voimistavat palvelujen keskittymistä harvoin keskuksiin. Malli soveltuu suhteellisen hyvin kuvaamaan myös

esimerkiksi julkisen hallinnon sijoittumista. (Laakso & Loikkanen 2000: 68, 69.)

PALVELUTOIMIPAIKKOJEN MÄÄRÄN KEHITTYMINEN

Tutkimuksen kohdealueet valitaan tarkastelemalla eri palvelujen toimipaikkojen kehittymistä Suomessa. Tutkimuksen kohteeksi otetaan palvelutoimipaikkojaan eniten menettäneitä alueita. Pääosa huomiosta kiinnitetään neljään ihmisille tärkeään peruspalveluun: päivittäistavarakauppa, pankki, koulu ja posti. Lisäksi tarkastellaan muutaman muun tavallisen toimipaikkojaan vähentäneen palvelun kehitystä. Kehittymistä arvioidaan vertailemalla toimipaikkojen määrää 1990-luvun alussa ja lopussa. Aina ei ole ollut mahdollista saada vertailuväliksi kymmentä vuotta, joten silloin tutkitaan lähintä vastaavaa aikajaksoa.

Vähittäiskaupat

Vähittäiskaupan toimipaikkaverkosto on pudonnut 1993-vuoden 30 952 toimipaikasta 29 685:teen vuonna 1999 (taulukko 1). Pieni muutos (-4,1 %) perustuu ainakin osin siihen, että vähittäiskauppaan lasketaan perinteisen tavaratalo- ja myymälämyynnin lisäksi kuuluvan muun muassa postimyynnin ja kulkukauppatoiminnan. Eniten vähittäiskaupan toimipaikat ovat vähentyneet Pohjois-Karjalassa ja Kainuussa (-11 %), Etelä-Savossa (-10 %) ja Etelä-Karjalassa (-9 %). Uudellamaalla sen sijaan toimipaikkojen määrä on kasvanut 0,5 %. Huomattavan pientä toimipaikkojen väheneminen on ollut Ahvenanmaalla (-0,4 %) Pirkanmaalla (-1 %) ja Varsinais-Suomessa (-2 %). (Statfin 2001.)

Alueittain Suomessa vähentynyt toimipaikkaverkosto käy yksiin yritysten sijaintia kuvaavien teorioiden kanssa. Harva asutus johtaa palvelujen keskittymiseen, jotta palvelun tarvitsema kynnysväestö ylittyisi. Vaikka vähittäiskaupat ovat vähentyneet vain hieman, päivittäistavarakaupassa pudotus on ollut suurta. Viime vuonna Suomessa lopetti lähes 300 päivittäistavarakauppaa. Niistä 102 oli kyläkauppoja. Noin 20 vuotta sitten Suomessa oli yli 3 400 kyläkauppaa, mutta nykyisin vain 813. (Kauppalehti 12.6.2001.)

Taulukko 1. Palvelujen toimipaikkamäärän kehitys prosentteina maakunnittain vuosina 1993–1999 (Statfin 2001).

	Koulutus	Rahoitus	Posti- ja	Majoitus-
Vähittäis-	(sis. yk-	sen väli-	teleliiken-	Vakuutus ja ravitse-

	kauppa	sityisen)	tys	ne	-toiminta	mistoim.
Ahvenan- maa	0 %	0 %	-31 %	-59 %	33 %	24 %
Etelä- Karjala	-9 %	3 %	-18 %	-53 %	0 %	2 %
Etelä-Poh- janmaa	-5 %	-8 %	-32 %	-45 %	8 %	1 %
Etelä-Savo	-10 %	-15 %	-44 %	-60 %	8 %	5 %
ItäUusimaa	-7 %	16 %	-25 %	-38 %	0 %	20 %
Kainuu	-11 %	-4 %	-36 %	-55 %	0 %	6 %
Kanta- Häme	-6 %	44 %	-33 %	-38 %	4 %	3 %
Keski- Suomi	-4 %	40 %	-33 %	-15 %	-22 %	9 %
Keski-Poh- janmaa	-6 %	-11 %	-34 %	-66 %	7 %	-5 %
Kymen- laakso	-5 %	70 %	-42 %	-55 %	4 %	11 %
Lappi	-8 %	28 %	-39 %	-52 %	6 %	6 %
Pirkanmaa	-1 %	15 %	-37 %	-30 %	21 %	10 %
Pohjanmaa	-8 %	42 %	-23 %	-52 %	6 %	20 %
Pohjois- Karjala	-11 %	-18 %	-34 %	-46 %	-4 %	-1 %
Pohj.-Poh- janmaa	-6 %	10 %	-38 %	-38 %	3 %	9 %
Pohjois- Savo	-6 %	-17 %	-27 %	-48 %	6 %	4 %
Päijät-Häme	-7 %	16 %	-31 %	-19 %	0 %	13 %
Satakunta	-8 %	45 %	-44 %	-35 %	13 %	0 %
Uusimaa	1 %	80 %	-16 %	-1 %	19 %	1 %
Varsinais- Suomi	-2 %	57 %	-29 %	-21 %	11 %	20 %
Koko maa	-4 %	37 %	-27 %	-35 %	10 %	13 %

Yleissivistävät oppilaitokset

Vuonna 1994 Suomessa oli 5 489 yleissivistävää oppilaitosta. Yleissivistäviin oppilaitoksiin kuuluvat peruskoulut, lukiot, musiikkioppilaitokset, liikunnan

koulutuskeskukset, kansanopistot ja kansalaisopistot. Vuonna 1999 oppilaitosten määrä oli enää 4101. Vähennystä oli siis hieman yli 25 %. Suurin osa muutoksesta kohdistui peruskouluihin. Peruskouluja Suomessa oli vuonna 1990 yhteensä 4 869 ja vuonna 2000 yhteensä 4 022. Siten peruskoulut ovat vähentyneet 17,4 %. Vuonna 1990 päivälukioita oli Suomessa 463 ja aikuislukioita 17. Vuonna 1997 vastaavat luvut olivat 447 ja 27. (Tilastokeskus 1995, 1999 ja 2000 b; Tilastokeskus 2001). Lukioiden määrä on siis pienentynyt huomattavasti peruskouluja vähemmän (-1,3 %). Peruskoulut ovat vähentyneet nimenomaan maaseudulla, kun taas lukioiden väheneminen on kohdistunut kaupunkeihin.

Alueittaista peruskoulujen vertailua vaikeuttaa läänijaon uudistus ja maakuntien aseman vahvistaminen. Vanhemmat tilastotiedot on ilmoitettu lääneittäin ja uudet maakunnittain. Peruskoulujen suhteen vaikuttaa kuitenkin siltä, että Ahvenanmaa ja Uusimaa (ml. Itä-Uusimaa) ovat parhaiten säilyttäneet kouluverkostonsa vuosina 1994–1999. Pohjois-Karjala, Lappi sekä Pohjois-Pohjanmaa ja Kainuu (entinen Oulun lääni) sen sijaan ovat menettäneet peruskoulujaan eniten. (Tilastokeskus 1995 ja 2000 b.)

Pankit

Pankkikonttoreiden määrä 1990-luvulla on pudonnut alle puoleen. Vuonna 1990 pankkien lukumäärä sivukonttorit mukaan lukien oli 3 344. Vuonna 1999 konttoreita oli enää 1 554. Pudotus oli peräti 53,5 %. (Tilastokeskus 2000 b.)

Rahoituksen välityksen toimipaikkojen kehitys vuosina 1993–1999 selviää tilastokeskuksen kotisivuilta. Rahoituksen välitys sisältää talletuspankkien lisäksi muun muassa keskuspankki-, rahoitusleasing- sekä rahalaitos- ja sijoitustoiminnan. Vuonna 1993 toimipaikkojen määrä koko Suomessa oli 3 712 ja vuonna 1999 enää 2 637. Eniten toimipaikat ovat vähentyneet Etelä-Savossa ja Satakunnassa (molemmissa -44 %). Myös Kymenlaaksossa, Lapissa, Pohjois-Pohjanmaalla, Pirkanmaalla, Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa muutos on ollut suurta. Vähimmällä ovat päässeet Uusimaa (-16 %) ja Etelä-Karjala (-18 %). (Statfin 2001.)

Postitoimipaikat

Postitoimipaikat ovat vähentyneet vuoden 1990 yhteensä 2 925:stä toimipaikasta vuoteen 1999 mennessä 1 019:lla. Tämä tarkoittaa lähes 35 % laskua toimipaikkaverkostossa. Eniten toimipaikkaverkosto on harventunut

maakunnittain tarkasteltuna Keski-Pohjanmaalla (-66 %), Etelä-Savossa (-60 %), Ahvenanmaalla (-59 %), Kainuussa (-55 %), Kymenlaaksossa (-55 %), Etelä-Karjalassa (-53 %) ja Lapissa sekä Pohjanmaalla. Uudellamaalla verkosto on säilynyt lähes ennallaan (-1 %) ja Keski-Suomen, Päijät-Hämeen sekä Varsinais-Suomen maakuntien muutos on sekin selvästi alle keskiarvon. (Statfin 2001.)

Yleiset kirjastot

Yleiset kirjastot ovat vähentyneet vuodesta 1990 (1 151 kpl) vuoteen 1999 (948 kpl) yhteensä 17,6 %. Kirjastoautot ovat vähentyneet samalla ajanjaksolla 12,5 % (29 kpl). (Tilastokeskus 2000 b). Vanhan läänijaon mukaan tarkasteltuna voimakkainta kirjastojen (pää- ja sivukirjastot) väheneminen on ollut Lapissa, jossa kirjastoista on vuosien 1990–1996 aikana vähentynyt lähes kolmannes (68 kirjastoa vuonna 1990 ja 47 vuonna 1996). Syynä lienevät harveneva ja vanheneva väestö, jotka vaikuttavat kuntien talouteen ja kykyyn ylläpitää kirjastoja. Kirjastoja on kadonnut melko paljon myös Turun ja Porin läänistä, Mikkelin läänistä, Uudenmaan läänistä ja Kymen läänistä. Väheneminen on koskenut pääosin sivukirjastoja (-21 %). Parhaiten kirjastoverkosto on säilynyt Kuopion, Hämeen ja Oulun lääneissä. (Tilastokeskus 1992 ja 1998.)

Vakuutustoiminta sekä majoitus- ja ravitsemistoiminta

Vakuutuspalvelujen sekä majoitus- ja ravitsemisalalan toimipaikat ovat koko maata tarkasteltaessa lisääntyneet. Majoitus- ja ravitsemisalalan toimipaikat ovat vähentyneet ainoastaan Pohjois-Karjalassa (-1 %) ja Keski-Pohjanmaalla (-5 %). Vakuutuspalvelujen toimipaikat puolestaan ovat vähentyneet Pohjois-Karjalassa (-4 %) ja Keski-Suomessa (-22 %). (Statfin 2001.)

Maakunnittainen kehitys

Vuosien 1993 ja 1999 välisenä aikana Pohjois-Karjala on ainut maakunta, joka on menettänyt toimipaikkoja kaikilla kuudella vertailukohteeksi otetuilla palvelun aloilla (vähittäiskauppa, koulutus, posti- ja teleliikenne, rahoituksen välitys, vakuutustoiminta sekä majoitus- ja ravitsemistoiminta). Majoitus- ja ravitsemistoiminnan sekä vakuutustoiminnan toimipaikkojen vähennys on ollut pientä, mutta muiden toimialojen vähennys on ollut merkittävää. Koska

Pohjois-Karjala on suhteellisen harvaan asuttua aluetta, ja sen väkiluku on viime vuosina vähentynyt, kehitys on ymmärrettävää. (Statfin 2001.)

Keski-Pohjanmaalla toimipaikat ovat vähentyneet viidellä alalla (vähittäiskauppa, majoitus, posti, rahoituksen välitys ja koulutus). Etenkin posti- ja teleliikenteen toimipaikkojen vähennys on ollut huimaa, 66 %. Rahoituksen välityksen toimipaikat ovat vähentyneet 34 %:lla, muut toimialat noin 10 %:lla.

Kainuussa, Etelä- ja Pohjois-Savossa sekä Etelä-Pohjanmaalla toimipaikkojaan ovat karsineet posti- ja teleliikenne, rahoituksen välitys, vähittäiskauppa ja koulutus. Huomattavinta vähennys on ollut postialalla (-45 - -60 %) ja rahoituksessa (-27 - -44 %). Vähittäiskaupan yksiköitä on vähentynyt eniten Kainuussa (-11 %). Myös Keski-Suomessa toimipaikat ovat vähentyneet neljällä toimialalla: posti- ja teleliikenteessä, rahoituksen välityksessä, vähittäiskaupassa ja vakuutustoiminnassa. Posti- ja teleliikenteen toimipaikkojen määrä on siellä vähentynyt harvinaisen vähän eli vain 15 %.

Satakunnassa, Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla, Päijät-Hämeessä, Kymenlaaksossa, Etelä-Karjalassa, Pohjois-Pohjanmaalla ja Lapissa ovat toimipaikat vähentyneet kolmella toimialalla: vähittäiskauppa (-1 - -9 %), posti- ja teleliikenne (-19 - -55 %) sekä rahoituksen välitys (-18 - -44 %). Uudellamaalla toimipaikkojaan ovat vähentäneet vain posti- ja teleliikenne (-1 %) ja rahoituksen välitys (-16 %). Itä-Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa on niiden lisäksi karsittu vähittäiskaupan toimipaikkoja. Pudotus on kuitenkin ollut suhteellisen vähäistä verrattuna muihin maakuntiin. (Statfin 2001.)

YRITTÄJIEN JA ASiantuntijoiden Näkemyksiä Maaseudun Palveluista

Tutkimuksen kunnat eri puolilta Suomea

Tutkimuksen kohteena olevat alueet on valittu eri puolilta Suomea sillä perusteella, että niissä kolmen peruspalvelun (vähittäiskauppa, peruskoulu ja pankki) toimipaikat ovat vähentyneet vähintään kymmenellä prosentilla 1990-luvun aikana. Useimmissa kunnissa palvelut ovat kuitenkin vähentyneet huomattavasti enemmän. Palvelujen kunnittaista vähentymistä on arvioitu tilastokeskuksen vähittäiskaupan kehittymistä kuvaavien tilastojen, Suomen pankkiyhdistyksen pankkitoimipaikkaluetteloiden ja tilastokeskuksen peruskoululuetteloiden avulla (Tilastokeskus 1990; Suomen pankkiyhdistys 1991; Statfin 2001; Suomen pankkiyhdistys 2001; Tilastokeskus 2001). Vähittäiskaupan osalta on tarkasteltu ajanjaksoa 1993–1999. Postitoimipaikkojen vähenemisestä ei valitettavasti ollut tarjolla luotettavaa kuntakohtaista tietoa, joten postitoimipaikkojen muutosta ei voitu käyttää yksittäisten kuntien valintakriteerinä.

Edellä mainittujen kriteerien perusteella tutkimukseen valikoitui kuntia kahdeksan maakunnan alueelta (kuvat 1–3). Kunnat on valittu usean kunnan kokonaisuuksina neljältä eri puolelta Suomea sijaitsevalta alueelta. Ensimmäiseen *Lounais-Suomessa* sijaitsevaan kuntaryppääseen kuuluvat Varsinais-Suomen alueelta Alastaro, Loimaan maalaiskunta, Mellilä, Koski (Tl), Karinainen, Tarvasjoki, Marttila ja Halikko sekä Satakunnasta Vampula ja Punkalaidun. *Kaakkois-Suomen* kuntaryhmässä ovat Etelä-Karjalasta Saari ja Uukuniemi, Etelä-Savosta Heinävesi, Kerimäki ja Savonranta sekä Pohjois-Karjalasta Outokumpu, Polvijärvi, Liperi ja Kesälahti. *Keskisen Suomen* kuntaryhmään kuuluvat Keski-Suomen maakunnasta Kivijärvi, Kyyjärvi, Karstula, Pylkönmäki ja Saarijärvi sekä Etelä-Pohjanmaalta Soini. *Pohjois-Suomen* kuntaryhmään kuuluvat Kainuusta Puolanka, Vaala ja Vuolijoki. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan kaikkien näiden alueiden kilpailukykyindeksi alittaa koko maan keskiarvon Lounais-Suomen erottuessa joukosta myönteisesti, mutta kuitenkin ympäröivää aluetta huonommalla kilpailukykyindeksillä (Pohjalainen 13.6.2001).

Kuva 1. Vähittäiskauppojen väheneminen tutkimuskunnissa.

Kuva 2. Peruskoulujen väheneminen tutkimuskunnissa.

Kuva 3. Pankkitoimipaikkojen väheneminen tutkimuskunnissa.

Suurimmassa osassa kuntia väestökehitys viimeisen kymmenen vuoden aikana on ollut laskeva (1990–1999). Kaakkois-Suomen kunnissa väestö on

vähentynyt keskimäärin 13 % kymmenessä vuodessa, kun ulkopuolelle jätetään Kerimäki (-3 %), Polvijärvi (-1 %) ja Liperi (-0,2 %). Liperin väkiluku on ollut nousussa 1990-luvun puoliväliin saakka, minkä jälkeen se on kääntynyt laskuun. Pohjois-Suomen kolmessa kunnassa väkiluku on kaikissa laskenut keskimäärin 10 %. Vuolijoella väkiluku on kuitenkin kasvanut vuonna 1999. Keskisen Suomen kuntien väkiluku on vähentynyt keskimäärin liki 6 %, kun jätetään huomioimatta selvästi poikkeavat kunnat Saarijärvi (-1 %) ja Kivijärvi (-19 %). Saarijärvellä väkiluku on ollut aluksi kasvussa, mutta 1990-luvun puolivälissä pääosin kääntynyt laskuun.

Lounais-Suomen kunnista noin kolmasosan väkiluku on nouseva, mikä osaltaan tekee alueesta muista alueista poikkeavan. Väkiluku on laskenut Alastarolla, Koskella, Loimaan kunnassa, Marttilassa, Mellilässä, Punkalaitumella ja Vampulassa keskimäärin 7 % kymmenessä vuodessa. Väkiluku on puolestaan noussut Halikossa, Karinaisissa ja Tarvasjoella keskimäärin lähes 4 %. (Statfin 2001.) Lounais-Suomi eroaa muista alueista pienen kuntakokonsa vuoksi. Alueen kunnat ovat huomattavasti muita pienempiä ja sijaitsevat voimakkaiden kaupunkikeskusten, Salon ja Turun lähellä. Näillä tekijöillä on vaikutusta niiden palvelutarjontaan sekä palveluiden kysyntään.

Kunta on maaseutua, jos se on kirjassa *Kunnat ja kuntapohjaiset aluejaot 2000* luokiteltu tilastokeskuksen ryhmittelyn mukaan ei-kaupunkimaiseksi kunnaksi (=maaseutumainen kunta tai taajaan asuttu kunta). Maaseutumaisessa kunnassa alle 60 % asukkaista asuu taajamissa ja suurimman taajaman väkiluku on alle 4 000. Taajaan asutussa kunnassa 60–90 % väestöstä asuu taajamissa ja asukasluku on 4 000–15 000. (Tilastokeskus 2000 a: 22–24.) Siksi mukaan on hyväksytty myös Outokumpu ja Saarijärvi, vaikka ne ovat hallinnollisesti kaupunkeja. Koska kaupunki on arvonimi, myös maaseutumaista aluetta voidaan kutsua kaupungiksi.

Haastateltavat yritykset on valittu ottamalla yhteyttä tutkittavien kuntien kunnanjohtajiin tai elinkeinoasiamiehiin. Heiltä kultakin pyydettiin yhteystietoja noin kymmeneen yritykseen, jotka käyvät kauppaa oman kylänsä tai kuntansa ulkopuolelle. Mukaan hyväksyttiin esimerkiksi maatiloja, maatilamatkailuyrityksiä, käsityöyrityksiä, teollisuusyrityksiä ja palveluyrityksiä. Puolten yrityksistä toivottiin olevan uusia ja puolten vähintään kymmenen vuotta vanhoja. Kaikista kunnista ei saatu valikoituja yritystietoja, vaan ainoastaan kunnan yritysluettelo, josta valittiin sopivia yrityksiä. Yrityshaastatteluja tehtiin 28 kunnassa yhteensä 100. Siten jokaisesta kunnasta haastateltiin kahdesta viiteen yritystä niin, että useamman kunnan muodostamilta alueilta haastateltiin kuntaa kohden pääosin kolmea yritystä ja vain muutaman kunnan muodostamilta alueilta neljää. Pohjois-Suomesta haastateltiin yhteensä 13 yritystä, keskisestä

Suomesta 25, Kaakkois-Suomesta ja Lounais-Suomesta molemmista 31. Haastattelulomake on liitteenä 1.

Maaseutuyrityksillä pelko palvelujen vähenemisestä

Tutkimuksen yritykset pääosin pieniä

Haastatellut yritykset on perustettu vuosina 1952–2001. Vanhoja yrityksiä on mukana vähemmän kuin uusia (taulukko 2). Yli puolet tutkimuksen yrityksistä (51 kpl) on perustettu 1990-luvulla.

Taulukko 2. Yritysten perustamisvuodet.

Perustamisvuosi	Lkm
1952–1969	14
1970–1989	35
1990–1995	28
1996–2001	23
Yhteensä	100

Kooltaan tutkimuksen yritykset ovat selvästi pienyritysvaltaisia (taulukko 3). Yli puolessa yrityksistä on korkeintaan kaksi henkilöä vakituisesti töissä. Yritysten henkilöstömäärään ei ole kuitenkaan laskettu osa-aikatyöntekijöitä tai kausityöntekijöitä. Kolmasosalla yrityksistä on osan aikaa vuodesta ylimääräistä henkilöstöä, joillain runsaastikin. Tämä sijoittuu useimmiten kesään, mutta myös muuhun ruuhkakauteen. Monilla myös lapset ovat osa-aikaisesti mukana toiminnassa.

Taulukko 3. Yritysten vakituinen henkilöstömäärä.

Henkilöstömäärä	Lkm
1–5	76
6–10	11
11–50	12
yli 50	1
Yhteensä	100

Laajasti määriteltynä suurin osa haastatelluista yrityksistä toimii palvelualalla (taulukko 4). Näihin yrityksiin kuuluu niin korjaamoja ja kuljetuspalveluja kuin myös lasten perhekoteja ja pihasuunnittelua. Matkailu-, majoitus- ja ravitsemisalan yrityksiä mukana on myös useita. Erilaisesta puunjalostuksesta (esimerkiksi sahatavaran tai huonekalujen valmistus) elantonsa saavia on lähes yhtä paljon, samoin alkutuotannolla ja ruoan jalostuksella itsensä elättäviä. Myös metalli-, muovi- ja nahkateollisuuden yrittäjiä osallistui tutkimukseen, samoin käsityö- ja kotiteollisuusyrittäjiä.

Taulukko 4. Haastatellut yritykset toimialoittain.

Toimiala	Lkm
Palvelut	34
Matkailu, majoitus ja ravitseminen	18
Puunjalostus	15
Alkutuotanto ja ruoan jalostus	13
Metalli-, muovi- ja nahkateollisuus	7
Käsityöt ja muu kotiteollisuus	7
Muu	6
Yhteensä	100

Eri toimialoja edustavien yritysten määrä kullakin tutkitulla alueella on nähtävissä taulukossa 5. Yleensä ottaen jokainen toimiala on hyvin edustettuna kaikilla alueilla. Keskisestä Suomesta mukana ei kuitenkaan ole yhtään metalli-, muovi- tai nahkateollisuuden yritystä, mutta puunjalostusta vastaavasti enemmän. Osittain syynä ovat maantieteelliset olot: seutu on metsävaltaista. Käsityö- ja kotiteollisuusalan yrityksiä puolestaan ei ole ollenkaan mukana Pohjois-Suomesta, Kaakkois-Suomesta niitä taas on hyvinkin runsaasti.

Taulukko 5. Haastateltujen yritysten toimialat tutkimusalueittain.

	Pohjois-Suomi	Kaakkois-Suomi	Keskinen Suomi	Lounais-Suomi

Alkutuotanto ja ruoanjalostus	1	3	4	5
Matkailu, majoitus ja ravitsem.	2	5	3	8
Puunjalostus	2	2	6	5
Metalli-, muovi- ja nahkateoll.	1	4	0	2
Palvelut	5	12	10	7
Käsityöt ja kotiteollisuus	0	4	1	2
Muu ala	2	1	1	2
Yhteensä	13	31	25	31

Yrittäjät valinneet sijaintipaikan asuinpaikan perusteella

Haastatelluista yrittäjistä 30 toimii kuntakeskuksessa ja 70 sivukylällä. Alueesta riippumatta kylissä ja keskustassa sijaitsevien yritysten suhde pysyy samana. Yritysten sijaintipaikka on useimmiten (50 vastaajaa) valittu yrittäjän asuinpaikan mukaan. Useissa tapauksissa yritystoimintaa harrastetaan suoraan kotoa käsin. Monilla yrittäjillä yritystoiminta on kasvanut maatilan yhteyteen tai sen tilalle. Etenkin käsityö- ja kotiteollisuusalan, alkutuotannon, puunjalostuksen sekä palvelualojen yritykset ovat valinneet sijaintipaikan asuinpaikan perusteella. Asuinpaikan ohella sijaintiin on kuitenkin usein vaikuttanut myös jokin muu syy. Ainakin osittain raaka-aineen läheisyyden perusteella sijaintipaikan on valinnut 7 (alkutuotannon, puunjalostuksen ja muun alan) yritystä ja markkinoiden takia 15 (metalli-, muovi- ja nahkateollisuuden, palvelualojen, käsityö- ja kotiteollisuuden sekä matkailualan) yritystä. Raaka-aineen perusteella sijaintipaikan ovat siis valinneet raaka-aineintensiiviset yritykset ja markkinoiden perusteella asiakassuuntautuneet yritykset. Muina syinä mainittiin muun muassa tarjolla olleet toimitilat (8 vastaajaa), ympäröivä luonto ja maisemat (7), hyvät kuljetusyhteydet (4) ja sattuma (6).

Sijaintipaikkansa markkinoiden perusteella valinneiden yritysten asiakaskunta tulee lähialueilta. Muilla perusteilla sijaintipaikkansa valinneilla asiakaskunnan sijainti vaihtelee lähialueilta ulkomaille. Lähes puolella yrityksistä (48) asiakkaat tulevat lähialueelta: omasta kunnasta ja naapurikuntien alueelta. Runsaalla kolmanneksella (36) asiakkaat ovat lähes koko Suomesta. Kuusitoista yritystä käy kauppaa myös ulkomaille.

Maaseudun pienten yritysten kohdalla perinteisillä sijaintipaikan valintaan vaikuttavilla tekijöillä, kuten raaka-aineen saannilla, markkinoilla ja hyvillä kuljetusyhteyksillä, tuntuisikin olevan toissijainen merkitys verrattuna kotiseudun merkitykseen. Täysin merkityksettömiä ne eivät kuitenkaan ole, ilman näitä perusedellytyksiä kotiseudulla yrittäminen tulisi yrityksille mahdottomaksi.

Siirtyminen keskuksiin ei maaseudun yrittäjää kiinnosta. Lähes kaikki haastatellut yrittäjät (90) aikovat jatkaa toimintaansa nykyisellä paikalla palvelujen vähenemisestä huolimatta. Syynä on useimmiten joko se, etteivät he halua siirtyä pois kotikunnastaan, yrityksen sijainti tilan yhteydessä tai se, että yritys on investoinut paljon nykyisiin toimitiloihinsa eikä niiden siirtäminen ole joko mahdollista tai kannattavaa (yhteensä 31 vastaajaa). Toinen tärkeä peruste on yrityksen riippumattomuus palveluista, minkä ansioista se voi toimia missä vain (22 vastaajaa). Muina jatkamisperusteina mainittiin muun muassa alueella olevat markkinat, lähikunnissa olevat palvelut, hyvät työntekijät ja pakko tienata jotenkin leipänsä. Ne harvat, jotka eivät aio jatkaa, aikovat joko kokonaan lopettaa tai suunnittelevat siirtävänsä yrityksensä lapsilleen. Paikan vaihtoa harkitsee vain yksi vastaaja. Lopettamista harkitsevat yritykset ovat pieniä, muutaman henkilön yrityksiä.

Oman kunnan palveluja käytetään

Peruspalveluista kylistä löytyvät useimmiten vähittäiskauppa ja koulu. Posti löytyy hieman harvemmin ja pankki on vain muutamassa kylässä. Monessa kylässä ei ole mitään palveluja. Jos omassa kylässä on pankki, posti tai vähittäiskauppa, yritykset yleensä käyttävät sitä. Kahdella yrittäjällä tosin on pankkitili joko oman kylän tai oman kunnan ulkopuolella, vaikka omassa kylässäkin on pankki. Syynä on, että oman pankkiketjun lähin konttori on suljettu. Kaikki yrittäjät eivät myöskään käytä oman kylän vähittäiskauppaa, koska heidän tarvitsemiaan tuotteita ei saa sen kautta.

Jokaisesta kunnasta löytyvät kaikki peruspalvelut (pankki, posti, kauppa ja peruskoulu) ja niitä yleensä myös käytetään. Poikkeuksena ovat sellaisissa kylissä toimivat yritykset, joista etäisyys naapurikunnan keskukseen on lyhyempi kuin oman kunnan keskukseen sekä yritykset, joista muutenkin käydään kauempana asioilla. Jotkut yrittäjät asuvat suhteellisen kaukana yrityksestä ja hankkivat tarvitsemansa palvelut asuinpaikkansa läheltä. Kaikista helpoiten oman kunnan ulkopuolelta hankitaan pankkipalveluja (16 vastaajaa). Yhtä moni joko hakee kauppapalvelunsa kunnan ulkopuolelta tai ei käytä liiketoiminnassaan kauppaa laisinkaan. Postipalveluissa ollaan hyvin kuntauskollisia, vain kaksi vastaajaa hankkii postipalvelunsa kunnan ulkopuolelta. Lähes kaikissa kunnissa toimii perinteisen postin sijasta asiamiesposti.

Kuntien palvelutaso vaihtelee huomattavasti. Kaikissa kunnissa on kirjasto, terveyskeskuspalvelut ja apteekki (tai lääkekaappi). Monissa kunnissa kulkee myös kirjastoauto. Useimmissa kunnissa on linja-autoyhteys, tilitoimisto, matkahuolto (tai asiamies) ja jonkinlaiset

elinkeinoasiamiehen palvelut. Osassa kunnista on elinkeinoasiamies, toisissa taas seutukunnan yhteinen kehitysyhtiö. Joissain kunnissa elinkeinoasiamiehen tehtäviä hoitaa sivutoimisesti esimerkiksi kunnanjohtaja. Tavarankuljetuspalveluja on joissain kunnissa, mutta useimmiten ne kuitenkin tulevat kunnan ulkopuolelta (esim. Transpoint ja Kiitolinja). Vakuutusyhtiön konttori tai sivutoimipiste on lähes puolessa kunnista, minkä lisäksi lähes kaikissa kunnissa on vakuutusyhtiöiden asiamiehiä. Ammatillinen oppilaitos ja tukkuliikkeen palvelut ovat vain harvoissa kunnissa. Monipuolisinta palvelutarjontaa näyttäisi olevan keskisen Suomen kunnissa, mikä saattaa johtua siitä, että lähimpään isoon kaupunkiin ja sen palveluihin on niistä suhteellisen pitkä matka, jolloin paikallisille palveluille on kysyntää. Tällaista tilannetta, jossa isoihin keskuksiin on pitkä matka, voidaan kutsua rajaseutumarkkinoiksi (Ajo 1944: 285; Pirkanmaan liitto 1992: 20).

Kunnassa olevista palveluista yritykset useimmiten käyttävät tavarankuljetuspalveluja, matkahuoltoa, terveyskeskuspalveluja, apteekkia, elinkeinoasiamiehen palveluja ja työvoimatoimistoa. Käsityöalan yritykset käyttävät sekä muuta tavarankuljetusta että terveyskeskuspalveluja selvästi muita vähemmän, mikä liittyy niiden pieneen kokoon ja yksittäiskappaleisiin painottuvaan tuotantoon. Suuret yritykset hyödyntävät terveyskeskuspalveluja hieman pieniä enemmän. Tämä liittyy niiden velvollisuuksiin työterveyshuollossa. Vähiten apteekkia käyttävät käsityöalan yrittäjät ja pienet yritykset. Aktiivisimpia elinkeinoasiamiehen palvelujen hyödyntäjiä sen sijaan ovat käsityö- ja matkailualojen yritykset, mikä selittyy yritysten nuorella iällä. Työvoimatoimiston palveluja on tarjolla noin puolessa kunnista vähintään muutamana päivänä viikossa. Usein kunnassa on sivutoimipiste. Työvoimatoimistoa hyödyntävät eniten matkailuyritykset. Tämä liittyy niiden suurehkoon kausiluonteisen työvoiman tarpeeseen. Pienet yritykset käyttävät työvoimatoimistoa hitusen isoja vähemmän.

Puolet yrityksistä käyttää oman kunnan kirjastoa, eniten käsityö- ja kotiteollisuusalan yritykset. Kirjastosta etsitään esimerkiksi yrityksen perustamiseen liittyvää tietoa. Oman kunnan oikeusapupalveluja, linja-autoa, tilitoimistoa ja vakuutusyhtiötä ei juurikaan käytetä. Kuntien linja-autoliikenne perustuu usein koululaiskuljetuksiin ja vähenee siten kesäksi. Oman kunnan vakuutustoimistoa käyttävät eniten alkutuotanto- ja matkailuyritykset, vähiten teollisuusyritykset. Metalli-, muovi- ja nahkateollisuuden yrityksistä yksikään ei käytä tilitoimistoa, mikä selittyy niiden keskivertoa suuremmalla koolla. Oikeusapupalveluja on noin puolessa kunnista vähintään muutamana päivänä viikossa. Ne toimivat usein kiertävinä. Pienet yritykset hyödyntävät oman kunnan oikeusapua,

linja-autoa, tilitoimistoa ja vakuutusyhtiötä jonkin verran suuria enemmän. Linja-autoa käytetään Pohjois-Suomessa hieman vähemmän kuin muualla, mikä johtunee alueen heikommista linja-autoyhteyksistä. Toisaalta matkahuolto pohjoisessa käytetään selvästi muita alueita enemmän, ehkä koska muita kunnassa tuotettuja tavarankuljetuspalveluja ei juurikaan ole tarjolla. Jos on, niitä myös käytetään. Vähemmän hyödynnetyt palvelut hankitaan joko oman kunnan ulkopuolelta tai niitä ei käytetä lainkaan.

Christallerin teoriaa myötäillen alemman tason keskuksista eli kylistä löytyvät vain aivan peruspalvelut, jos niitäkään. Kuntakeskuksissa on myös korkeamman tason palveluja: sitä enemmän, mitä isommasta kunnasta on kyse. Myös pienistä keskuksista voi löytyä niin sanottuja korkeamman tason keskuksen palveluja, mutta silloin ne palvelevat laajempaa samantasoisten tai jopa ylemmän tasoisten keskusten aluetta. Esimerkkeinä mainittakoon eräässä kylässä sijaitseva turkismuokkaamo sekä toisessa kylässä oleva tilitoimisto, jotka palvelevat vähintään koko kunnan aluetta. Mitä vähemmän alueella on asukkaita, sitä vähemmän ja alemman tason palveluja alueella on tarjolla.

Palveluista koulu ja kauppa lähinnä yritystä

Usein peruskoulu ja kauppa ovat keskimäärin lähempänä yritystä (etäisyys alle 5 km) kuin muut peruspalvelut (posti ja pankki). Etäisyys pankkiin on huomattavasti pidempi kuin muihin palveluihin eli noin 7,5 km. Pankkiin sivukyläisten yrityksillä on etäisyyttä keskimäärin 9 kilometriä, postiin 7 kilometriä sekä kauppaan ja peruskouluun 6 kilometriä. Keskustayrityksillä vastaavat etäisyydet ovat 4 kilometriä pankkiin ja 2 kilometriä muihin palveluihin. Yli puolella keskustan haastateltavista etäisyys pankkiin, postiin ja kauppaan on maksimissaan kilometri ja kouluun kaksi kilometriä. Sivukyläläisillä etäisyydet sen sijaan vaihtelevat runsaastikin ollen kuitenkin yleensä korkeintaan kymmenen kilometriä. Yleensä syyksi sille, että etäisyydestä aiheutuu yrityksen toiminnalle haittaa, mainitaan asiointista syntyvät polttoainekulut ja ajan tuhlaantuminen. Palvelun etäisyyden aiheuttamaan haittaan, vaikuttaa se, kuinka usein palvelua tarvitaan. Jos pankin etäisyys ei haittaa, syyksi ilmoitetaan joko vähäinen asiointitarve tai toimiva verkkopankki.

Etäisyydet palveluihin vaihtelevat alueittain. Lounais-Suomen pienissä kunnissa mihinkään palveluun ei ole kuutta kilometriä pidempää matkaa. Pohjois-Suomessa sen sijaan palvelusta riippuen jopa lähes puolella vastaajista saattaa olla lähimpään palveluun yli 8 kilometriä, joillain jopa pitkälti yli 20 kilometriä. Etenkin pankit ovat pohjoisessa kaukana. Kaakkois-Suomessa ja keskisessä Suomessa etäisyydet sijoittuvat näiden ääripäiden

välille ollen kuitenkin lähempänä Pohjois-Suomen kuin Lounais-Suomen etäisyyksiä. Lounais-Suomi erottuu siten joukosta ainutlaatuisena lyhyiden etäisyyksien alueena.

Toimialoittain tarkasteltuna metalli-, muovi- ja nahkateollisuuden yritykset sijaitsevat lähinnä palveluja: postiin ja kouluun on niistä kaikista korkeintaan viisi kilometriä. Kauimpana palveluista sen sijaan sijaitsevat käsityö- ja kotiteollisuusalan yritykset. Niistä vain puolella on korkeintaan viisi kilometriä palveluihin, kuitenkin kaikilla korkeintaan 16 kilometriä. Teollisuusyritykset ovat siis pyrkineet palvelujen läheisyyteen, mutta käsi- ja kotiteollisuus sijoittuvat koteihin, joskus kauaskin palveluista. Vaikka alkutuotanto- ja ruoanjalostusyrityksillä etäisyys palveluihin on keskivertoa tasoa, vaikuttaa siltä, että ne useimmiten pitävät etäisyyttä liian pitkänä.

Posti tärkein palvelu

Paikkakunnan palveluista ehdottomasti tärkeimpinä yritykset tuntuvat pitävän postia. Sen jälkeen tulevat pankki, kauppa, koulu, matkahuolto ja terveyskeskus. Koulua pidetään yleensä tärkeänä yrityksen kannalta vain epäsuorasti asukkaiden viihtyvyyden kautta. Muut palvelut koetaan suoraan yrityksen toimintaedellytyksiin vaikuttaviksi.

Haastatelluista sadasta yrityksestä 59 yritykselle on tärkeää, että kylässä (tai keskustayrityksillä kunnassa) toimisi pankki. Pankin tärkeyttä perustellaan sillä, että lähipankki nopeuttaa pankkiasiointia, kun asioita ei voi hoitaa Internetin kautta (16 vastaajaa). Osalla yrityksiä (enimmäkseen palvelu- ja matkailuyritykset) pankin tärkeyttä lisää käteisen ja vaihtorahan tarve (23 yritystä). Myös henkilökohtaisen palvelun arvostus, tiheä asiointitarve, lainat (yhteensä 9 haastateltavaa) ja laskunmaksu (7 vastaajaa) esitetään syiksi lähipankin tärkeydelle. Pankin katsotaan tuovan joustavuutta asioiden hoitoon, esimerkiksi ulkomaanmaksuliikenne hoidetaan sen kautta. Perusteena lähipankin tarpeettomuudelle mainitaan useimmiten toimivat sähköiset pankkipalvelut (29 vastaajaa) ja vaihtorahan vähäinen tarve (10 vastaajaa). Toiminnalleen tärkeimpänä lähipankkia pitävät uudet, 1990-luvun lopulla perustetut yritykset sekä yritykset, joiden asiakkaat sijaitsevat lähialueilla. Yrityksen toimialalla ei vaikuttaisi olevan suurta merkitystä läheisen pankkikonttorin tärkeydelle.

Kyläpostin (tai postin omassa kunnassa) kokee tärkeäksi 83 yrittäjää. Sen tarvetta perustellaan usein tavarantoimituksilla omille asiakkaille (40 yritystä), ajan säästöllä (25 yritystä) ja runsaalla pakettiliikenteellä joko omilta toimittajilta tai asiakkaille. Niillä yrityksillä, joille postin merkitys on vähäisempi, syynä on joko vähäinen postiliikenne tai se, että posti tuodaan suoraan yritykseen ja haetaan myös sieltä. Näillä yrityksillä on asiasta

sopimus Keltaisen kuljetuksen kanssa. Lähellä toimiva posti nähdään yleensä muita palveluja tärkeämmäksi. Etenkin keskustayritykset kokevat sen merkitykselliseksi. Toimialoista posti on tärkein matkailu- ja majoitusosalalle ja vähiten tärkeä puunjalostukselle.

Vähittäiskauppa omassa kylässä (tai kunnassa) on tärkeä 70 yrittäjälle. Isot yritykset ja yritykset, joiden asiakkaat ovat lähialueelta, pitävät vähittäiskauppaa hieman tärkeämpänä kuin muut. Etenkin Lounais-Suomessa lähikauppaa arvostetaan (taulukko 6). Synä lienevät alueen lyhyet etäisyydet. Täten ihmiset ovat tottuneet siihen, että palvelut ovat lähellä. Toisaalta Lounais-Suomessa muita alueita useammin palvelut sijaitsevat ainoastaan kunnan keskustassa eikä niiden toivota enää häviävän sieltä. Kaupan tärkeyteen vaikuttaa useimmiten ajan säästö tai kaupankäynnin helppous. Kauppaa pidetään myös kylän elinvoimaisuuden säilyttäjänä. Lisäksi se koetaan tärkeäksi omille työntekijöille tai yrittäjälle itselleen sekä vanhemmalle väestölle. Jos vähittäiskauppaa ei pidetä yritystoiminnalle tärkeänä, syynä on useimmiten, ettei yritys tarvitse vähittäiskaupasta saatavilla olevia tuotteita. Tärkeimpänä omalle toiminnalleen kaupan näkevät matkailu- ja majoitusalan yritykset. Tämä johtuu siitä, että kyseisten yritysten asiakkaat käyttävät kaupan palveluja.

Taulukko 6. Alueiden väliset erot palveluissa.

	Kaakkois-Suomi	Keskinen Suomi	Lounais-Suomi	Pohjois-Suomi
Vähittäiskaupan toimipaikat	vähentyneet	vähentyneet hieman	vähentyneet	vähentyneet
Koulutuspaikat	vähent. E-Savo ja P-Karjalassa	vähent. hieman E-Pohjanmaalla		vähentyneet hieman
Posti- ja teleliikenteen toimip.	vähentyneet paljon	vähentyneet	vähentyneet	vähentyneet paljon
Rahoituksen välityspaikat	vähentyneet	vähentyneet	vähentyneet	vähentyneet
Majoitus- ja ravitsemusalan toimipaikat	vähentyneet hieman Pohjois-Karjalassa			
Vakuutusalan toimipaikat	vähent. hieman P-Karjalassa	vähentyneet Keski-Suomessa		
Väestön muutos	-13 %	-6 %	n. 0 %	-10 %
Tutkitut toimialat	paljon käsitöitä ja kotiteollisuutta sekä metalli-, muovi- ja nahkateollisuutta	ei metalli-, muovi- ja nahkateollisuutta	paljon matkailu- ja ravitsemusalan toimintaa	vähän alkutuotantoa ja metalli-, muovi- ja nahkateoll., ei käsitöitä ja kotiteollisuutta
Palvelutarjonta kunnissa		monipuolisin		
Linja-auton käyttö				muita vähemmän

Matkahuollon käyttö		muuta enemmän
Etäisyydet palveluihin	aina alle 6 km	monilla yli 8 km, joillain yli 20 km
Kunnassa olevan kaupan tärkeys	tärkeämpi kuin muualla	
Kylässä olevan koulun tärkeys	vähemmän tärkeä kuin muualla	
Pankki poistunut kylästä 10 v. aikana	ei poistunut yhdestäkään	
Kauppa poist. kylästä 10 v. aik.		useammin kuin muualta
Koulu poistunut kylästä 10 v. aik.	useammin kuin muualta	
Posti korvattu asiamiehellä	useammin kuin muualta	useammin kuin muualta

Peruskoulua kylässä (kunnassa) pitää yritystoiminnan kannalta tärkeänä vain 52 yrittäjää. Koulu pitää kylän elävänä, jolloin yrityksellä on myös asiakkaita. Koulu nähdään tärkeäksi myös työntekijöille tai yrittäjälle itselleen, koska lasten lyhyt koulumatka helpottaa myös yrittäjän arkea. Sitä, ettei koulu ole tärkeä, perustellaan sillä, ettei itsellä ole kouluikäisiä lapsia tai koululla ei muuten ole suoraa merkitystä yritystoiminnalle. Vähiten kyläkouluja kaivataan Lounais-Suomessa. Yrityksen toimialalla ei tunnu juurikaan olevan merkitystä sille, onko koulu tärkeä. Ammattikoululla tai muulla jatkokoulutuksella on yritykselle merkitystä lähinnä osaavan työvoiman kautta.

Pankin, postin, kaupan ja koulun lisäksi muina oman yritystoiminnan kannalta tärkeinä palveluina, joiden toivotaan pysyvän kunnassa, mainitaan useimmiten matkahuolto (33 vastaajaa), terveyskeskuspalvelut (28), elinkeinoasiamies (18) ja apteekki (17). Muita tärkeitä palveluja ovat linja-autoyhteys, tilitoimisto, työvoimatoimisto ja kirjasto, kaikki 11 maininnalla. Lähes kolmannes haastateltavista ei pidä mitään muita palveluja kuin pankki, posti, kauppa tai koulu yritystoimintansa kannalta tärkeinä. Näistä yrittäjistä suuri osa toimii Lounais-Suomessa kaupunkien läheisellä maaseudulla. He sanovat pystyvänsä hankkimaan palvelunsa tarvittaessa kunnan ulkopuolelta. Monet haastateltavista kuitenkin ovat sitä mieltä, että kaikki palvelut ovat tärkeitä, koska vain palvelujen säilyminen pitää kunnan elävänä.

Matkahuolto omassa kunnassa koetaan tärkeäksi sekä omien tuotteiden kuljettamiseksi asiakkaille että oman tavaranhankinnan takia. Matkahuolto on tärkein käsityö- ja kotitalousteollisuuden yrityksille. Yrityksen koolla ei

ole merkitystä, vaan matkahuolto koetaan tärkeäksi joka kokoluokan yrityksissä. Muut kuljetuspalvelut sen sijaan ovat tärkeimpiä pienille yrityksille, joiden asiakkaat ovat lähialueilta tai Suomesta. Terveyskeskusta pidetään tärkeänä, koska se palvelee omia asiakkaita ja nopeuttaa asiointia, näin etenkin hoitoalan yrityksissä. Lähes puolet palvelualojen yrityksistä pitää terveyskeskusta tärkeänä. Terveyskeskus on yhtä tärkeä kaikenkokoisille yrityksille.

Elinkeinoasiamiehen katsotaan tukevan yrityksen toimintaa muun muassa neuvontapalveluillaan. Elinkeinoasiamiestä pidetään erityisen tärkeänä pienten yritysten keskuudessa. Oman apteekin tärkeyden syyt vaihtelevat, mutta yleisimmin syynä mainitaan omien asiakkaiden palveleminen, kunnan elinvoimaisuus ja ajan tai rahan säästö, kun lääkkeet saa läheltä. Apteekki onkin tärkein maatilasidonnaisille alkutuotantoyrittäjille sekä palvelualojen ja matkailualan yrittäjille, joille asiakkaiden viihtyminen alueella on elintärkeää. Yritykset koosta riippumatta pitävät apteekkia yhtä lailla tärkeänä. Linja-autoyhteys nähdään tärkeäksi, koska se palvelee omia asiakkaita, näin esimerkiksi matkailualalla. Tärkeimpänä linja-autoyhteyttä pitävät yrittäjät, joiden asiakkaat tulevat joko lähialueilta tai muualta Suomen rajojen sisäpuolelta.

Oman tilitoimiston koetaan helpottavan yrityksen toimintaa ja säästävän yrittäjän aikaa. Tilitoimisto on tärkein pienille yrittäjille. Työvoimatoimisto sekä tukee yritystä että kunnan elinvoimaisuutta. Tärkeimpänä sitä pitävät pienyrittäjät. Oman kirjaston sanotaan tukevan yritystä sekä palvelevan yrityksen asiakkaita. Kirjasto on tärkein palvelualojen ja matkailualan yrityksille sekä pienyrityksille. Vakuutusyhtiötä tärkeänä pitävät pienet yritykset. Yleensä ottaen lähes kaikki paikkakunnan palvelut ovat pienille yrityksille tärkeämpiä kuin isoille.

Kun vastaajia pyydettiin nimeämään heidän yritystoimintansa kannalta tärkein palvelu, useimmiten mainittiin posti (24 haastateltavaa), pankki ja kauppa (molemmat 15) sekä terveyskeskus (9 mainintaa). Postipalvelut koetaan tärkeäksi joka alalla, tärkeimmiksi käsityöalalla ja teollisuudessa. Lisäksi kauppa nähdään tärkeimmäksi matkailualalla ja alkutuotannossa sekä pankki palveluiloilla ja puunjalostuksessa. Erityisesti pienet yritykset pitävät pankkia, postia ja kauppaa tärkeimpinä palveluina. Isommat yritykset kokevat useammin myös muut palvelut tärkeimpinä. Asiakaskunnan sijainnilla ei yleensä ole merkitystä tärkeimmälle palvelulle: pankki, posti ja kauppa ovat kaikille tärkeimpiä. Kuitenkin lähialueelta asiakkaisensa saaville yrityksille matkahuolto on tärkeämpi kuin kauemmas, jopa ulkomaille, myyville yrityksille, joille tärkeämpiä ovat muut kuljetuspalvelut.

Haastateltavien käsitykset siitä, voiko näitä palveluja korvata mitenkään, vaihtelevat. Terveyskeskusta, pankkia, matkahuoltoa tai muuta tavaran kuljetusta tärkeimpänä palveluna pitävistä yli puolet on sitä mieltä että palvelun voi korvata jollain muulla tavalla. Niistä, jotka pitävät postia, kauppaa, koulua tai rautakauppaa toiminnalleen tärkeimpänä, alle puolet pitää palvelun korvaamista mahdollisena. Kielteisimmin palvelun korvaamismahdollisuuksiin suhtautuvat alkutuotanto- ja matkailuyrittäjät, mahdollisesti alojen paikkasidonaisuudesta (toiminta usein maatilalla) johtuen.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaisi siltä, ettei yritysten palvelutarve juurikaan vaihtelee alueittain tai edes toimialoittain. Jonkin verran merkitystä on yrityksen koolla, iällä ja sijainnilla kunnan sisällä. Yritysten tarpeet ovat kuitenkin hyvin yksilöllisiä, yrityksistä ja yrittäjistä riippuvia.

Palvelutarjonnan muutos

Viimeisen kymmenen vuoden aikana kylistä on useimmiten poistunut posti (35 vastaajaa). Monesta kylästä on poistunut myös kauppa (18) ja koulu (15). Lisäksi kauppa-auto on kadonnut useasta kylästä. Pankki on poistunut vain muutamasta kylästä, Lounais-Suomen kylistä ei haastateltavien mukaan mistään. Joka kylässä ei kaikkia kyseisiä palveluja ole koskaan ollutkaan ja osasta ne ovat poistuneet jo aiemmin kuin kymmenen vuotta sitten. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että viime aikoina pankin konttoriverkosto on muuttunut vähiten. Kyläkauppa on useimmiten poistunut Pohjois-Suomesta ja peruskoulu keskisestä Suomesta. Lounais-Suomen kylissä kaikkien palvelujen muutos on pienintä, joko siitä syystä, että siellä palvelut on pystytty paremmin säilyttämään tai ettei niitä lyhyiden etäisyyksien vuoksi alunperinkään monella kylällä ole ollut.

Pankkia ei yleensä ole korvattu mitenkään, mutta posti on korvattu melko usein joko asiamiehellä tai parantuneilla postin kuljetus- ja noutopalveluilla. Asiamiesposteihin ollaan yleensä varsin tyytyväisiä, koska niiden myötä postin aukioloajat ovat parantuneet. Moitteitakin annetaan. Yleensä ne kohdistuivat joko hidastuneeseen postin kulkuun tai siihen, että pankkipalvelut ovat siirtyneet pois postista ja raha-asioiden hoito vaikeutunut. Lähetettävien kirjeiden noutoa omasta postilaatikosta ei aina pidetä toimivana, koska se vastaajien mielestä sitoo liiaksi kotiin postinjakajaa odottelemaan. Koulun poistuminen on yleensä korvattu kunnan järjestämällä koulukyydillä toiseen kouluun. Vaikka moni palvelu on poistunut kylistä, kunnan alueella palvelut yleensä olivat säilyneet, joskin esimerkiksi kauppa- ja pankkivaihtoehdot olivat vähentyneet. Useimmiten ovat hävinneet eri alojen erikoisliikkeet. Julkisista palveluista vähentyneet

ovat poliisi, verotoimisto ja elinkeinoasiamiehet. Kuntakohtaisissa palveluissa ei yleensä ole huomattavissa alueellisia eroja, perinteinen posti on kuitenkin useimmiten poistunut Lounais- tai Kaakkois-Suomen kunnista. Ne ovat muuttuneet asiamiesposteiksi. Muita kunnasta poistuneita palveluja ei yleensä ole korvattu.

Koska ihmiset haluavat ostaa tarvitsemansa tuotteet mahdollisimman vaivattomasti kaikki samasta paikasta ja niin, että eri tuotteiden tai liikkeiden väliset vertailut ovat mahdollisia, he asioivat yhä lisääntyvässä määrin suurissa liikekeskuksissa. Tämä osaltaan edistää maaseutukeskusten palvelutarjonnan vähentymistä, koska niiden väestöpohja ei riitä tarpeeksi monipuolisten ostomahdollisuuksien kannattavaan tarjontaan.

Jotkut yrittäjät ovat pyrkineet omalla toiminnallaan korvaamaan puuttuvia palveluja. Useimmiten se on tarkoittanut tietokoneen ja Internetin käytön lisäämistä pankkiasioiden hoitamisessa (49 vastaajaa). Osa yrittäjistä katsoo tämän johtuneen suoraan pankkiverkon harvenemisestä, toiset taas näkevät, että he olisivat muutenkin siirtyneet verkkoasiointiin. Koko Suomea ajatellen sähköinen asiointi on lisääntynyt huomattavasti myös kaupungeissa eli se ei ole ainoastaan maaseudun harvenevien palvelujen alueiden ilmiö. Yleensä pankkiasiointia tietokoneen välityksellä pidetään onnistuneena ratkaisuna, koska Internetissä voi asioida haluamaansa aikaan ja edullisesti. Heikkoutena tosin nähdään se, ettei sen kautta voi nostaa käteistä eikä neuvotella pankin kanssa. Kylien yrittäjistä 61 % on korvannut pankkipalveluja verkkopalveluilla ja keskustayrittäjistä 40 %. Etenkin uusissa 1990-luvulla perustetuissa yrityksissä Internetin käyttö on suurta. Käsityöalalla, metalli-, muovi- ja nahkateollisuudessa ja alkutuotannossa Internetin käyttö palvelujen korvaajana on ollut erityisen merkittävää. Käsityöalalla palveluja ainakin osittain Internetillä on korvannut 83 % vastaajista, teollisuudessa 80 % ja alkutuotannossa 69 %. Niissä ja palvelualoilla ollaan myös tyytyväisimpiä sähköisten palvelujen toimivuuteen. Yrityksen koolla ei ole vaikutusta Internetin käyttöön.

Monet yrittäjät (26 vastaajaa) tekevät entistä pidempiä asiointimatkoja lähipalvelujen vähennyttyä. Eräs haastateltava on joutunut sen takia jopa hankkimaan toisen auton. Pienet yrittäjät ja 41 % matkailuyrittäjistä ovat korvanneet palveluja asioimalla kauempana. Lisääntyneiden asiointikustannusten ja ajan käytön takia ratkaisua ei kuitenkaan pidetty parhaana mahdollisena.

Jotkut yrittäjät (17 vastaajaa) ovat palvelujen vähenemisen seurauksena ryhtyneet tuottamaan osan palveluista itse. Osa yrityksistä on suoraan perustettu korvaamaan jokin puuttuva palvelu, kun taas toiset yritykset esimerkiksi tuottavat ruokaa asiakkaiden tarpeisiin kaupasta hankkimisen sijaan. Näille yrityksille tiettyjen palvelujen väheneminen on ollut jopa

mahdollisuus. Etenkin kuntakeskuksen yritykset (30 %) ovat ryhtyneet itse tuottamaan puuttuvia palveluja – joko itselleen tai koko kunnalle. Keskustayrityksistä melko moni (19 %) ilmoittaa, ettei ole korvannut puuttuvia palveluja lainkaan omalla toiminnallaan, kun taas kylien yrityksistä niin on vain muutaman kohdalla (6 %). Tuntuksikin siis siltä, että kylien yrittäjiin palvelujen väheneminen on vaikuttanut keskustayrityksiä enemmän. Tyytyväisimpiä palvelujen korvaamiseen itse tuottamalla ovat matkailualan yritykset.

Yrittäjien ehdotuksia palvelujen korvaamiseksi

Läheskään kaikilla haastateltavilla ei ole näkemystä siitä, miten maaseudulta puuttuvat palvelut pitäisi tuottaa, jotta ne yrityksen näkökulmasta saataisiin toimimaan. Monet kuitenkin pitävät melko toimivana ratkaisuna useampien palvelujen yhdistämistä saman katon alle. Täten esimerkiksi kaupasta löytyisivät kauppapalvelujen lisäksi muun muassa posti- ja matkahuoltopalvelut, rahannosto sekä apteekki. Toisaalta myös eri asiamiehet voisivat hyödyntää yhteisiä tiloja vuoropäivinä: esimerkiksi pankki, vakuutusyhtiö ja työvoimatoimisto. Palvelut voisivat kiertää useampien lähikuntien alueella säännöllisesti. Myös sähköisten palvelujen lisäämistä pidetään yleisesti toimivana vaihtoehtona. Sähköisten palvelujen heikkoutena pidetään kuitenkin sitä, etteivät ne sovellu kaikille aloille eivätkä kaikki osaa niitä käyttää. Tietoliikenneyhteydet ja tietokoneet pitäisi myös saada kaikkien ulottuville.

Yrittäjien keskuudessa melko suosittu ehdotus on kotiinkuljetusten ja kotikäyntien lisääminen. Muun muassa posti, lääkkeet ja ruokatavarat voitaisiin tuoda kotiin tai yritykseen. Sama auto voisi kuljettaa niitä kaikkia. Myös muita palveluja voitaisiin jalkauttaa, esimerkiksi pankinjohtaja voisi käydä lainaneuvottelut yrityksessä sen sijaan, että yrittäjä menee pankkiin. Vähän samantapainen idea on joidenkin yrittäjien ehdotus palveluautoista, jotka kiertäisivät kylältä toiselle. Autoissa voisi olla esimerkiksi pankki- ja kirjastopalvelut sekä postinkuljetus. Posti voitaisiin tuonnin lisäksi noutaa suoraan yrityksestä. Haastateltavat ehdottavat myös yritys yhteistyön lisäämistä, kuten yhteisiä hankintarenkaita, sekä palveluosuuskuntia ja muita kolmannen sektorin hoitamia palveluja, kuten usean kylän yhteistä kotipalvelurengasta.

Muita yrittäjien ideoita palvelujen tarjoamiseksi ovat postin ja matkahuollon yhdistämien, vireä kylätoiminta (esim. kuljetusten järjestäminen), kauppa-auto, rahannosto- ja maksuautomaatti kylään, ALKO:n asiamies ja kioski kaupan tilalle. Eräs yrittäjä ehdottaa, että

kunnallisia palveluja siirrettäisiin yksityisten hoidettaviksi. Paikallisten palvelujen käyttö koetaan myös tärkeäksi.

Usein haastateltavat näkevät maaseudun palvelutarjonnan laajempaan ongelmana kuin yksittäisten palvelujen saatavuutena. Heidän mielestään elämistä ja yrittämisestä maaseudulla pitäisi tukea esimerkiksi verohelpotuksin. Verohelpotukset voisivat olla joko alueellisia tai kulkemiseen, lähinnä polttoaineeseen, liittyviä. Kuntien toiminnan toivotaan myös muuttuvan yrittäjäystävällisemmäksi. Omalta kannaltaan tärkeäksi yrittäjät kokevat kunnan oman elinkeinoasiamiehen tai kiertävän yritysneuvojan, jolta saa tarvittaessa neuvoja ja vaikkapa yrittäjäkoulutusta. Haastateltavien mielestä myös kuntien välistä yhteistyötä palvelujen tarjonnassa tulisi kehittää. Kuntaliitoksiin sen sijaan ei välttämättä kannattaisi ryhtyä. Yritykset korostivat myös nuorille suunnattujen palvelujen ja asuntojen merkitystä. Siten yrityksille olisi tarjolla työvoimaa. Yleensäkin koulutetun työvoiman saanti olisi turvattava. Myös tieliikenneyhteydet koettiin tärkeiksi. Jos maaseudulla on asutusta ja yrityksiä, palvelut syntyvät automaattisesti, mutta jos elämää ei juuri ole, palvelutkaan eivät kannata.

Taulukko 7. Maaseutuyrittäjien näkemyksiä vaihtoehtoisista tavoista tarjota peruspalveluja.

Palvelujen tarjoaja	Vaihtoehtoiset tavat tarjota palvelua
Postipalvelut	- asiamiespostit - postin nouto yrityksestä ja tuonti sinne
Koulupalvelut	- kuljetukset läheiseen kouluun
Pankkipalvelut	- internetpankki (korvaa osin)
Kaupan palvelut	- monen palvelun yhdistäminen kauppaan - kauppa-auto - tavaran tuonti kotiin/yritykseen

Taulukossa 7 on tutkimusasetelmassa esitetyn rungon mukaan koottu maaseutuyrittäjien näkemyksiä siitä, miten kutakin neljästä peruspalveluista voitaisiin korvata. Vastaukset on kerätty puhelinhaastatteluilla. Harvoilla haastateltavilla kuitenkin on esittää ehdotuksia korvaaviksi palvelun tarjontatavoiksi.

Asiantuntijoilla uskoa paikallisuuteen

Jotta maaseutuyrittäjien näkemyksiä palvelujen tärkeydestä ja parhaista tavoista korvata puuttuvia palveluja voitaisiin verrata palveluntarjoajien suunnitelmiin ja maaseutuasiantuntijoiden käsityksiin, tutkimuksessa tehtiin yhteensä 40 teemahaastattelua. Valtakunnallisen tason asiantuntijahaastateltavina oli yliopistojen, tutkimuslaitosten, TE-keskuksen, maakuntien liittojen, maaseutukeskuksen, Suomen kylätoiminta ry:n, opetushallituksen, opetusministeriön ja sisäasiainministeriön edustajia. Valtakunnallisen tason palveluntarjoajista haastateltiin postin, pankin, kahden vakuutusyhtiön ja kahden kauppaketjun edustajia (liite 2). Sopivia haastateltavia etsittiin sekä Internetin avulla että muilta haastateltavilta suosituksia pyytäen. Lisäksi haastateltiin paikallisia palveluntarjoajia sekä kuntien edustajia.

Tutkimukseen valittujen kuntien edustajilta sekä haastatelluilta maaseutuyrityksiltä pyydettiin tietoa kunnassa mahdollisesti syntyneistä yksittäisten yrittäjien, kylätoimikuntien tai vastaavien uudeltaisista palvelujen tarjontatavoista. Läheskään joka kunnassa uusia toimintatapoja ei kunnanjohtajan eikä yrittäjien tietojen mukaan oltu otettu käyttöön. Palveluja uudella tavalla tarjoavia yrittäjiä tai yhteisöjä (7 kyläyhdistystä ja 5 muuta paikallista palveluntarjoajaa) haastateltiin sekä palveluorganisaatioiden edustajina että asiantuntijoina. Koonti eri haastateltaville esitetystä kysymyksistä on esitetty liitteessä 3. Kysymyksistä kullekin taholle esitettiin sille sopivat kysymykset.

Asiantuntijoiden ja yrittäjien näkemyksiä maaseudun palveluista syvennettiin tekemällä kymmenen teemahaastattelua, joissa haastateltavia pyydettiin kommentoimaan aiempien haastattelujen tuloksia. Erityisesti heiltä pyydettiin näkemystä siitä, ovatko mainitut palvelut todella tärkeimmät, miten niitä parhaiten voidaan tarjota, miten palvelun tarjontaideoita voisi kehittää ja mitkä palveluntarjonnan edistämistavat ovat toimivia. Haastateltaville näytetty tulosten koonti on liitteenä 4 ja kysymysteemat liitteenä 5. Haastateltavat valittiin osin aiempien haastateltujen joukosta ja osin suositusten perusteella (liite 2). Valintakriteereinä oli, että haastateltavat edustavat mahdollisimman monenlaisia tahoja ja että haastateltavalla on näkemystä ja kiinnostusta maaseudun mahdollisuuksista. Jonkin verran painotettiin myös sitä, että haastateltavat asuvat eri puolilla Suomea.

Maaseudulla monenlaisia palveluja

Peruspalvelujen (koulu, kauppa, pankki, posti ja terveyskeskus) lisäksi tutkituissa kunnissa on melko monipuolisesti erilaisia palveluja. Palvelut tosin vaihtelevat voimakkaasti kunnittain. Kunnista löytyviä palveluja ovat muun muassa päivähoido, uimahalli, jäähalli, tenniskenttä, pururata, kesäteatteri, palvelukeskus, velkaneuvonta ja ateriapalvelu. Kunnilla ei ole juurikaan suunnitelmissa muuttaa tai laajentaa palvelutarjontaansa nykyisestä, vaan pikemminkin kehittää nykytilannetta. Kuitenkin kuntien välistä yhteistyötä palvelujen tarjonnassa on tarkoitus lisätä. Peruskoulua omassa kunnassa pidetään tärkeänä, koska se luo myönteistä kuvaa kunnasta ja koska se on monelle lapsiperheelle tärkeä muuttoperuste. Se on myös erään haastateltavan sanoin ”vapaan kansansivistyksen keskus”. Monipuoliset palvelut koetaan tärkeäksi, koska ne helpottavat syrjäseuduilla asuvien elämää ja vaikuttavat viihtyvyyteen. Palvelujen poistuminen laskee aina ihmisten mielialaa. Toimivat postipalvelut mahdollistavat elämisen ja yritystoiminnan maalla, jopa uusien yritysten siirtymisen maalle.

Paikalliset palveluntarjoajat kokevat omat palvelunsa hyvin merkittäviksi sekä asukkaiden että yrittäjien kannalta: paikkakunnan palvelut säilyvät monipuolisina, ihmisillä on kohtaamispaikka ja sosiaaliset suhteet paranevat, vanhukset voivat asua kauemmin kotonaan ja kylän yleisvire nousee. Myös kylän yritystoiminta on saattanut lisääntyä ja työllisyys parantua palveluntarjoajan toiminnan myötä. Moni palveluntarjoaja pitää omaa palveluaan tärkeänä myös siksi, että yritys saattaa olla viimeinen sen alan palveluja kylässä tarjoava, minkä poistumisen jälkeen ihmisten asiointimatkat huomattavasti pitenisivät ja vaikeutuisivat, näin etenkin autottomilla.

Tutkimusta varten haastatellut palveluntarjoajat tarjoavat palveluja maaseudulle melko monipuolisesti. Koko Suomen kattavien yritysten maaseudulle tarjottavat palvelut ovat pääosin samoja kuin kaupunkeihin suunnatut palvelut. Paikallisilla palveluntarjoajilla sen sijaan on harvinaisempia palvelumalleja. Palveluja tarjotaan niin henkilökohtaisesti konttoreista, kaupoista ja muista palvelupisteistä kuin myös sähköisesti. Internetin kautta voi pyytää neuvoja sekä tehdä jopa jäsenhakemuksia ja laina-anomuksia. Pankkiasioita voi hoitaa niin puhelimella kuin hyödyntämällä maksupalvelua tai suoraveloitusta. Kauppojen yhteydessä saattaa olla myös polttoainemyyntiä tai vaikkapa taksipalveluja.

Haastatellut paikalliset palveluntarjoajat ovat yleensä pyrkineet kokoamaan itselleen monipuolisen palvelukokonaisuuden. Täten samasta paikasta saattaa olla mahdollista saada esimerkiksi kopiokone-, fax- ja skanneripalveluja tai vaikkapa kauppa-, posti-, matkahuolto-, veikkaus- ja

rahannostopalveluja. Kylätoimikunnilla on tapahtumien ja harrastemahdollisuuksien, kuten perhejumpan, järjestämistä vastuullaan. Tarjolla on myös remontti-, hoito-, ompelu-, ravintola-, pito- ja toimistopalveluja sekä tiloja. Yleensä uudet paikalliset palvelut on otettu hyvin vastaan, vaikka alku onkin saattanut olla vaikeaa. Useita palveluja yhdistämällä yritykset ovat parantaneet toimintansa kannattavuusmahdollisuuksia kasvattamalla asiakasvirtaa ja tilaisuuksia kaupankäyntiin. Monet paikalliset palvelumuodot ovat saaneet alkunsa EU-hankkeen kautta.

Suuria muutoksia palveluihin ei ole suunnitteilla. Vakuutusyhtiöillä on suunnitelmia Internet-palvelujen lisäämisestä, vaikka ne eivät koskaan voikaan täysin korvata henkilökohtaista palvelua, sillä tutkimuksen mukaan 75 % vakuutusasiakkaista haluaa hoitaa asiansa henkilökohtaisesti. Posti aikoo kehittää uutta sähköistä palvelukanavaansa ja hyödyntää muita sähköisiä palvelukanavia, kuten DigiTV:n ja matkapuhelimen mahdollisuuksia. Myös kaupat lisännevät mahdollisuuksia verkkokauppaan, etenkin yrityspoolella.

Pieniä muutoksia on suunnitteilla toimipaikkaverkostoihin. Yritykset miettivät uudenlaisia ratkaisuja perinteisten konttoreiden oheen: asiamiehiä, yrittäjävetoisia konttoreita, monen palvelun tarjoajan yhteisiä palvelupisteitä. Jonkin verran konttoriverkostoa jouduttaneen ainakin pankkialalla karsimaan. Joissain yrityksissä harkitaan myös markkinoinnin lisäämistä ja kaupoissa valikoiman laajentamista. Paikalliset palveluntarjoajat haaveilivat tilojen hankkimisesta tai laajentamisesta ja toiminnan monipuolistamisesta esimerkiksi elämysmatkailuun, majoitukseen tai omien tuotteiden myyntiin. Eräs kyläyhdistys harkitsee jopa palvelutalotyypin hoitolan perustamista kylään.

Tärkeimmät palvelut

Asiantuntijoiden näkemyksen mukaan maaseudun asukkaat ja yrittäjät tarvitsevat pitkälti samoja palveluja. Erojakin kuitenkin on, etenkin palvelujen tärkeysjärjestyksessä. Useat haastateltavat korostavat sitä, että maaseudun asukkaiden tarpeet eivät poikkea kaupunkilaisten tarpeista. Lounais-Suomessa ja suurissa keskuksissa vaikuttavat haastateltavat näkevät maaseudun palvelutarpeen hieman monipuolisemmin kuin muut. Tämä saattaa johtua siitä, että he ovat tottuneet monipuolisempaan palveluverkoston kuin harvempaan asutulla seudulla vaikuttavat ihmiset.

Asukkaille ehdottomasti tärkeimpinä palveluina haastateltavat pitävät päivittäistavarakauppaa, kouluja ja terveydenhuoltoa sekä postia ja pankkipalveluja. Seuraavaksi tärkeimpinä pidetään sosiaali- ja vanhusten

palveluja, teitä, tietoliikennettä, kotiapua, liikennepalveluja (joukko- ja asiointiliikennettä), päivähoitoa, harrastusmahdollisuuksia ja tontteja. Muutama haastateltava mainitsee myös virastot (verovirasto ja poliisi), kirjaston, vakuutuspalvelut, lomituksen (ihmisten ja eläinten hoidosta), kirkon ja autohuollon. Koulun epäsuora merkitys yritystoiminnalle on suuri. Koulu on monen kylän keskus ja säilyttämällä hyvä kouluverkosto, kuntaan ja sen kyliin voidaan houkuttaa uusia asukkaita ja sen myötä uutta yritystoimintaa. Kaikkialle on pyrittävä takaamaan yhtäläiset koulutusmahdollisuudet. Yritykset tarvitsevat lisäksi lähiseudulle ammatillista koulutusta, sillä ammattitaitoinen työvoima jää usein opiskeluseudulle.

Yrittäjille tärkeimpinä palveluina pidetään tiedonsiirtoyhteyksiä, teitä ja elinkeinoneuvontapalveluja mukaan lukien verosuunnittelu. Muina tärkeinä palveluina pidetään työnantajapalveluja ja koulutusta, etenkin jatkokoulutusta. Lisäksi tavarankuljetus ja kaavoitetut tontit tai asunnot koetaan tärkeiksi. Joku haastateltava mainitsee myös toimitilat, virastot (esim. Kela), pankkipalvelut, postin, atk-tuki- ja -koulutuspalvelut, ravintolapalvelut, terveydenhuollon sekä työvoiman ja raaka-aineen saannin.

Palveluja tuotettava monella tavalla

Haastateltujen mukaan palveluja voidaan tuottaa sekä asukkaille että yrityksille pääosin samalla tavalla. Palvelujen painotukset kuitenkin eroavat, osittain tarvittavien palvelujen luonteen ja osittain käyttäjien eri mahdollisuuksien takia. Tärkeää on yleensä ottaen palvelun saatavuus ja varmuus.

Haastatelluilla asiantuntijoilla on runsaasti erilaisia ideoita palvelujen tarjoamiseksi. Useille niistä yhdistävänä tekijänä on palvelujen koonti yhteen, on kyse sitten julkisista, yksityisistä tai kyläyhdistysten tarjoamista palveluista. Eri alueille palveluja on tuotettava eri tavalla. Muun muassa asukkaiden ikäjakauma vaikuttaa palvelutarpeeseen ja toimivimpiin palveluntarjontatapoihin. Parhaimmat tavat tuottaa palveluja pitäisi miettiä jopa kyläkohtaisiin tarpeisiin perustuen.

Ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa tapaa palvelujen tarjoamiseksi tietyllä alueella, vaan palveluja on pyrittävä tarjoamaan monella tavalla, jotta ne olisivat kaikkien saatavilla. Asiantuntijoiden enemmistö on kuitenkin sitä mieltä, että tiheään asutulle alueelle sopivat parhaiten kiinteät palvelupisteet, joissa voi olla useita palveluja yhdistettynä. Harvaanasutulle alueelle sen sijaan sopisivat paremmin asiakkaan luo tuotavat palvelut, joissa hyödynnettäisiin mahdollisesti tietoverkkoja ja kotiinkuljetuksia. Kiertävä palveluhenkilö voisi myös tehdä useampia tehtäviä niin, ettei moni palvelun

tuottajataho joutuisi kiertämään samaa reittiä. Keskuksissa ja Lounais-Suomessa vaikuttavat asiantuntijat pitävät hieman muita useammin parhaina tapoina tarjota palveluja yhteispalvelupisteitä ja Internetiä, kun muiden alueiden asiantuntijat pitävät parhaina tapoina yhteispalvelupisteitä, kotiinkuljetusta ja palveluautoja. Erot ovat kuitenkin vähäisiä.

Palvelujen tuottamiseen asukkaille asiantuntijat pitävät parhaana tapana palvelujen yhdistämistä saman katon alle, esimerkiksi kaupan yhteyteen. Siellä tarjolla voisi olla muun muassa posti- ja rahannostopalveluja, kunnan infopiste ja valtion palveluja. Myös erilaiset kotona tarjottavat palvelut saavuttavat suurta suosiota asiantuntijoiden keskuudessa. Näitä ovat kotipalvelut, kuten kyläavustaja ja kiertävä neuvoja, joka voisi opastaa muun muassa atk-asioissa, kotiinkuljetus ja kiertävä monipalveluauto. Myös tietotekniikan hyödyntämistä tietyissä palveluissa pidetään mahdollisena. Internetin kautta asukkaat voivat saada esimerkiksi neuvontaa ja lomakkeita sekä tehdä tilauksia tai ajanvarauksia. Tässä apuna voisivat olla kylän yhteinen tietotupa tai ”nettipalvelukioski”, jossa verkkoyhteyden ja koneiden lisäksi olisi tarjolla neuvontaa. Tämä kioski voisi olla myös pyörien päällä. Sähköisten palvelujen käyttö helpottuisi, jos isommalle alueelle luotaisiin yhteinen e-strategia, jonka mukaan yhdenmukaistettaisiin Internet-portaalien rakennetta käyttäjäystävällisemmäksi. Kuljetuksia voisi hoitaa esimerkiksi kutsutaksipalvelu.

Monipalvelupisteet nähdään toiminnan rationalisointina ja osittain välttämättömänäkin tapana tarjota palveluja maaseudun asukkaille ja yrittäjille. Liian erilaisia palveluja ei kuitenkaan saisi yhdistää, koska palvelun laatu kärsii erikoisosaamisen puuttuessa eikä ihmisille ole selvää, mistä mitään palvelua saa. Erään haastateltavan mukaan monipalvelupisteet sopivat parhaiten valtion palveluihin, kuten poliisi, Kela ja työvoimatoimisto. Eri monipalvelupisteissä voisi kuitenkin olla eri palveluja, kuten ”kyläpiikatoimintaa” (hoiva-ala, toimisto- ja atk-palvelut), maaseutukeskuksen ja TE-keskuksen toimipiste tai kiertäviä monen kylän yhteisiä palveluja, esimerkiksi hieroja, fysioterapeutti, hammashoitaja, lääkäri ja suutari. Pisteisiin toivotaan myös tietoverkkoyhteyksiä.

Kyläyhdistysten merkitystä palvelujen tarjonnassa voitaisiin lisätä. Haastateltujen asiantuntijoiden mukaan kylätoimikuntien hyödynnettävyys palvelun tarjonnassa riippuu kylätoimikunnan aktiivisuudesta, osaamisesta ja tavoitteista sekä kestävään toimintaan kannustavasta rahoituksesta. Palvelujen tarjoaminen vaatii yhdistyksen aktiivisuuden lisäksi kunnan tukea ja rahoitusta. Kylätoimikuntien toiminta ei välttämättä ole pitkäjännitteistä, joten se ei sovi kaikkeen palveluntarjontaan. Moni haastateltava on sitä mieltä, että kylätoimikunnat sopivat erityisen hyvin selvittämään kyläläisten palvelutarpeita ja koordinoimaan palvelutarjontaa,

esimerkiksi kimppakyytejä, yhteistilauksia, pitopalvelua ja kotiaavustajatoimintaa. Kyläyhdistys voi myös järjestää kyläavustajatoimintaa, kuten toimistopalveluja, hoivapalveluja, lapsiparkin, kotiapua ja kampaajan. Samassa yhteydessä voi toimia tietotupa tai monipalvelupiste. Kyläyhdistystä arvostetaan myös keskustelufoorumina kyläläisille, joka edistää sosiaalista kanssakäymistä ja tarjoaa vapaa-ajan toimintaa, kuten iltapäivätansseja. Lisäksi kylätoimikunta voi järjestää koulutusta esimerkiksi Internetin käytöstä sekä toimia kylän edunvalvojana kuntaan päin. Kyläläiset voivat jopa aktiivisesti pyrkiä hankkimaan kylään uusia palveluntarjoajia, näin on tapahtunut esimerkiksi Uusikaarlepyyn Pensalassa (Pohjalainen 5.7.2001) ja Tornion Arpelan kylässä. Muita mahdollisia maaseudulle sopivia palveluntarjoamistapoja ovat muun muassa hankintarenkaat ja asiointiliikenteen kehittäminen.

Yrityksille palveluja tarjottaessa verkkopalvelut nousevat selkeästi asiantuntijoiden ykkösvaihtoehdoksi. Yleinen näkemys on, että yrityksillä on asukkaita paremmat mahdollisuudet ja osaaminen Internetin hyödyntämiseen. Myös palvelujen yhdistämistä pidetään yrityksille hyvänä vaihtoehtona. Etenkin neuvontaan palvelujen yhdistämisen katsotaan sopivan. Melko suuren suosion yrityspalveluissa saavat myös henkilökohtainen konsultointi ja yrityskäynnit sekä konttorissa tai palvelupisteessä annettava henkilökohtainen palvelu. Yrityksille tärkeää on usein palvelun nopeus, jolloin Internet sekä tavaran ja tiedon nopea liikkuminen (esimerkiksi tavaran nouto ja tuonti suoraan yrityksestä) nousevat merkittäviksi.

Haastateltavien mielipiteet sähköisten palvelujen merkityksestä ja mahdollisuuksista vaihtelevat. Osan mielestä niistä puhutaan liikaa eikä niistä ainakaan lähiaikoina ole ratkaisua palvelujen tuottamiseen. Toisten mielestä taas sähköisten palvelujen hyödyntämismahdollisuudet ovat lähes rajattomat. Tulevaisuudessa sähköisten palveluiden merkitys kasvanee. Internet pitäisi saada kaikkien ulottuville. Myös digiTV voi tuoda uusia mahdollisuuksia sähköisiin palveluihin. Parhaiten sähköisten palvelujen katsotaan sopivan neuvontaan ja tiedonhankintaan, pankkipalveluihin ja kaupankäyntiin, etenkin auto- ja maatalouskauppaan sekä hotellivarauksiin.

Internetin sopivuus päivittäistavarakauppaan jakaa mielipiteet kahtia. Toisten mielestä se ei siihen sovellu, koska logistiikkakustannukset ovat turhan isoja ja lisäksi ihmiset haluavat valita tuotteet henkilökohtaisesti, toisten mielestä taas toimiva logistinen järjestelmä on vain ajan kysymys. Myös etäopetusta voidaan lisätä. Osa koulutuksesta voisi olla mahdollista tarjota tietoverkkojen kautta, muun muassa erilaiset kielelliset vähemmistöt voisivat saada osan opetuksesta virtuaalikoulun kautta. Lapissa on esimerkiksi ryhdytty kokeilemaan videoneuvottelulaitteita saamenkielen

opetuksessa: yksi lapsi saa omassa kylässään saman opetuksen tietoverkon välityksellä kuin muut lapset omassa koulussaan (Kymmenen uutiset 11.11.2001). Ajanvaraustenkin tekoon Internet on kätevä. Muita ideoita Internetin käyttömahdollisuuksista olivat muun muassa kunnan päätöksistä ja tapahtumista tiedottaminen, erikoislääkärin konsultoinnit, kylien oma intranet esimerkiksi yhteistilausten tekemiseksi, vanhusten turvallisuuspalvelut ja säännöllisesti itse mitattavien terveystietojen ilmoittaminen terveyskeskukseen.

Henkilökohtaisesti tarjottavia palveluja haastateltavien mielestä ovat hoiva- ja kotipalvelut (esim. lääkäri, päivähoito ja vanhusten palvelut), sopimusten teko ja muut harkintaa vaativat asiat sekä opetus. Myös vero toimiston ja kihlakunnan palvelut olisi hyvä tarjota henkilökohtaisesti, samoin ehdotonta tunnistamista vaativat palvelut, kuten passin luovutus, työllisyyspalvelut ja takaukset. Hoivapalveluja ja muita paikanpäällä tapahtuvia palveluja toivotaan kehitettävän. Palvelujen tarjonnassa on otettava huomioon, että vaikka jonkun palvelun voisikin tarjota Internet-palveluna, kaikki eivät joko voi, osaa tai halua siirtyä tietokoneen käyttäjiksi. Heille pitää tarjota jokin muu mahdollisuus saman palvelun saamiseen.

Vaikka palveluja voidaankin tulevaisuudessa yhä enemmän siirtää sähköiseen muotoon, aina tulee olemaan ihmisiä, palveluja ja tuotteita, jotka täytyy jotenkin konkreettisesti toimittaa perille. Haastateltavien mukaan tehokkain tapa järjestää tavaroiden kuljetus joko yrityksestä toiseen tai yrityksen ja yksityisen henkilön välillä on miettiä kuljetustarve paikkakunta- tai kyläkohtaisesti ja suunnitella sen perusteella yhteiskuljetuksia. Tietoverkoissa voi toimia virtuaalinen logistiikkapalvelu, eräänlainen kuljetuspörssi, jonka avulla kuljetuksia voidaan tehokkaasti koordinoida. Niiden lisänä voivat yhäkin toimia matkahuolto sekä yksityiset kuljetuspalvelut, kuten Kiitolinja. Yrityksestä ulospäin lähtevää tavaravirtaa voi koordinoida esimerkiksi yrityspalveluyritys, joka muun yritystä palvelevan toimintansa ohessa etsii yrityksen tuotteille asiakkaita. Yksityiset ihmiset voivat myös järjestää yhteiskuljetuksia esimerkiksi hankintarengasperiaatteella niin, että tietty asukasryhmä sopii (ihmisten tai tavaroiden) kuljetuksen järjestämisestä tarpeen mukaan.

Hyviä tapoja eräiden peruspalvelujen tarjoamiseen

Asiantuntijoiden mielestä tiheään asutulla alueella kiinteä kauppapaikka on paras vaihtoehto kauppapalvelujen tarjoamiseen. Kyläkaupan selviämistä voi edistää kahdella tavalla: palvelujen kokoamisella ja elämysten tarjoamisella. Keräämällä kauppaan useita toimintaa tukevia palveluja, kuten posti, Internet-yhteys, lääkekaappi tai ALKO:n tilauspiste, kauppaan

voidaan saada asiakasvirtaa ja liittää kauppa oleelliseksi osaksi kylän elämää. Elämysten tarjoamisella tarkoitetaan sitä asiakkaalle tärkeää erikoisuutta, mitä kyläkaupalla on tarjota verrattuna suurmarkettiin. Kyseessä voi olla kaupan viihtyisiä ja kodikas ulkonäkö yhdistettynä lähiseudulla tuotettuun ruokaan ja muuhun tavaraan tai vaikkapa kaupassa leivottuun leipään sekä henkilökohtaiseen, joustavaan palveluun. Verkkokaupan osa asiantuntijoista näkee mahdollisena osaratkaisuna maaseudun kauppatarjontaan, kun taas osan mielestä maaseudun pitkät etäisyydet estävät verkkokaupan tehokkaan toiminnan. Taulukossa 8 esitetään postin, koulun, pankin ja kaupan ja edustajien visioita tulevaisuuden palvelutarjontatavoista maaseudulle.

Parhaasta tavasta tarjota pankkipalveluja maaseudulle vallitsee haastateltavien keskuudessa suuri yksimielisyys. Laskujen maksuun ja tilitietojen seurantaan Internetin katsotaan tarjoavan parhaat mahdollisuudet. Niille ihmisille, joilla ei ole kotonaan Internet-yhteyttä, avuksi tulevat kylien yhteiset tietokoneet ja tietoliikenneyhteydet. Tietokoneen käyttötaidottomille apuna voivat toimia esimerkiksi kyläavustajat. Maksuja voi hoitaa myös maksupalvelun kautta. Käteinen voidaan haastateltavien mukaan yksinkertaisimmin saada kortilla kyläkaupasta tai vastaavasta. Jopa postinjakaja voi toimia rahan tuojana. Pankin konttoria ei kaivata kyliin, mutta kunnassa se nähdään tarpeelliseksi.

Postin maaseudulle nykyisiin tarjoamiin palveluihin haastateltavat vaikuttavat hyvin tyytyväisiltä. Asiamiesposteja pidetään hyvinä niiden pitkien aukioloaikojen ja joustavan palvelun ansiosta. Ainoastaan rahaliikenne ja muun muassa postiennakkopakettien nouto koetaan ongelmallisiksi. Myös postinjakajien kotiin tuomat palvelut, kuten postipakettien tuonti, kirjelähetysten nouto omasta laatikosta ja mahdollisuus postimerkkien ostoon, nähdään hyvinä ja tulevaisuudessakin kehittämisen arvoisina palveluina. Kehittelyä toivotaan sen suhteen, ettei lähtevässä postissa tarvitsisi olla valmiina oikeaa maksua, vaan postilaatikkoon voisi vaikkapa jättää rahan sitä varten.

Koulupalvelujen varmistamiseen maaseudulla kellään vastaajista ei ole tarjota takuuarmaa keinoa, koska paljon merkitystä on sillä, onko kouluille tarpeeksi oppilaita. Tärkeäksi nähdään kuitenkin, että koulutiloissa olisi myös muuta toimintaa kuin pelkää opetusta. Siten tilat olisivat maksimaalisessa käytössä ja kulut käyttötuntia kohden pienempiä. Muu toiminta voisi olla joko harraste- ja kerhotoimintaa iltaisin tai vaikkapa koulun ohessa olevaa ruokapalvelua, joka voisi jopa tuoda rahaa koulun kassaan. Koulujen erikoisalojen opetusta voidaan osin tarjota sähköisesti, esimerkiksi videoneuvottelulaitteiden avulla keskustan koululta. Kiertävät kyläkoulujen yhteiset erikoisalojen opettajat voivat myös olla apuna kyläkoulujen säilymisessä tietyillä alueilla. Näin opettajat voivat erikoistua

kukin omaan alaansa ja kiertää koululta toiselle mahdollistaen täten korkealaatuisen erikoisopetuksenkin kyläkouluissa. Opettajan täydennyskoulutuksen aikana koulussa voisi olla virtuaaliopetusta ohjaajan valvonnassa. Koulujen väliset pitkät etäisyydet kuitenkin rajoittavat kiertävien opettajien käyttöä, koska matkoihin kuluu turhaa aikaa.

Taulukko 8. Palveluntarjoajien näkemyksiä vaihtoehtoisista tavoista tarjota tiettyjä peruspalveluja.

Palvelujen tarjoaja	Vaihtoehtoiset tavat tarjota palvelua
Postipalvelut	- sähköisten palvelujen kehittäminen (esim. sähköiset laskut, e-postikortit ja -kirjeet) - digiTV ja matkapuhelin (laskut, tilaukset, viestit) - asiamiespostit - postin nouto yrityksestä/kotoa ja tuonti sinne
Koulupalvelut	- etä- ja virtuaaliopetus - paikkakunnalta toiselle siirrettävät koulutuspaketit - isojen kuntien leirikoululaisia kyläkouluihin (kontakteja ja rahaa)
Pankkipalvelut	- sähköisten palvelujen kehittäminen (mm. lainaneuvottelut) - konttoriverkon säilyttäminen ja mahd. asiamiehet - pankkikortin käyttö käteisen sijaan
Kaupan palvelut	- verkkokauppa (yrityskauppa, koneet) - asiakkaiden keskitetyt päivittäistavaratilaukset ja tavaran tuonti kotiin/yritykseen - valikoiman laajentaminen nykyisissä kaupoissa - asiakkaiden yhteiskuljetukset kauppoihin

Terveyspalveluissa kuntien välinen yhteistyö koetaan tärkeäksi. Palveluja pitäisi tarvittaessa voida ostaa naapurikunnasta. Haastateltavat toivovat myös terveyspalvelujen osittaista siirtämistä kyliin. Terveystarvotaja tai vastaava voisi kiertää vaikkapa kylätalolla tarjoten kyläläisille mahdollisuutta säännölliseen terveystarkastukseen tai pikkuvaivojen hoitoon. Terveystarkastukseen voisi tulla jopa kutsu, koska hyvällä ennakoivalla terveydenhoidolla voidaan säästää huomattavastikin verrattuna sairaanhoitokuluihin. Pitäisi olla myös mahdollisuus saada sairaanhoitaja kotikäynnille, erityisen tärkeää tämä on vanhuksille. Sähköisiä

palveluja voidaan asiantuntijoiden mukaan hyödyntää etenkin terveyskeskuksissa erikoislääkäreiden konsultointiin. Lisäksi yksityiset ihmiset voivat sähköisesti ilmoittaa rutiininomaisia terveyden seurantatietojaan terveyskeskuksiin.

Elinkeinoneuvontapalveluissa haastatellut näkevät tärkeäksi, että joka kunnassa on joku henkilö, jonka puoleen yritykset voivat kääntyä tarvitessaan elinkeinoneuvontaa. Tämän henkilön ei tarvitse olla kaikkietävä elinkeinoasioiden moniosaaja; riittää, että hän osaa opastaa yrittäjän oikean neuvojatahon puheille. Syvempi elinkeinoasioiden osaaminen voi sitten löytyä vaikkapa seutukunnallisesta kehitysyhtiöstä. Tärkeää on, että neuvojatahot verkostoituvat ja tekevät yhteistyötä keskenään. Elinkeinoasioiden perusinformaatio on tarjolla verkossa, mutta se ei yksin riitä, henkilökohtaistakin neuvontaa ja kannustusta tarvitaan.

Muita harkitsemisen arvoisia ideoita esitettiin kuljetuksiin, kouluihin ja pienyritysten yhteistoimitiloihin liittyen. Julkista liikennettä voitaisiin osin korvata yhdistelemällä perinteistä julkista liikennettä taksikuljetuksiin. Koululaiskuljetusten yhteyteen voitaisiin myös liittää muita kuljetuksia. Se tosin vaatii raja-aitojen rikkomista ja eri tahojen yhteistyötä. Isoilta paikkakunnilta voisi myös tulla leirikoululaisia kyläkouluihin, jolloin koululaiset saisivat arvokkaita kontakteja ja koulut ehkä jopa taloudellista hyötyä. Ammatilliseen koulutukseen liittyen pitäisi yrittää ennakoida, minkä alan osaajia seudulla lähitulevaisuudessa tarvitaan ja tarjota tarpeisiin soveltuvaa koulutusta. Tämän mahdollistaisi se, että kouluilla olisi sama omistaja, jolloin tietyn alan koulutusta voitaisiin helpommin siirtää oppilaitoksesta toiseen tarpeiden mukaan. Yritysten yhteistoimitiloissa taas voisi olla yritysten käytössä yhteisiä palveluja, esimerkiksi kopiokone ja yhteinen neuvoja. Siten pienyritykset säästäisivät kuluissa ja saisivat tarpeellisia sosiaalisia kontakteja, jotka voivat jopa auttaa verkostoitumaan. Tällaiset yritysryhmät voivat myös verkostoitua muiden vastaavien ryhmien kanssa.

Palvelun tarjonnan edistäminen vaikea asia

Palvelutarjonnan edistämässä haastateltavat näkevät tärkeimmäksi kuntien yhteistyön. Se mahdollistaa monipuolisemman ja joustavamman palvelutarjonnan. Yksittäisen ihmisen tulisi esimerkiksi pystyä asioimaan asuinpaikkaansa lähimmässä terveyskeskuksessa, vaikka se olisi naapurikunnan puolella. Kuntien yhteistyön ongelmina nähdään yksittäisten kuntien oman edun tavoittelu ja se, että asukkaat helposti kokevat kuntien yhteiset palvelut omasta kunnasta puuttuviksi. Lisäksi on varottava sitä, ettei

yhteistyö jää vain hallinnon ja byrokratian tasolle, vaan johtaa myös konkreettiseen toimintaan.

EU-hankkeita ja muita palvelukokeiluja pidetään tärkeänä apuna palvelujen käynnistämisessä. Vaikka projektit ovat hyviä uusien palvelumuotojen kehittämiseen ja kokeiluun, ne eivät kuitenkaan sovi pitkäaikaiseen palvelutarjontaan. Niiden avulla voidaan aktivoida ihmisiä toimimaan itsensä hyväksi ja luoda uutta yritteliäisyyttä. On kuitenkin mietittävä, miten palvelu tarjotaan projektin loputtua. Siivousrenkaissa projektit ovat toimineet, sillä niiden toiminta on usein saatu jatkumaan projektin jälkeenkin, koska ihmiset ovat olleet halukkaita maksamaan palvelusta siihen totuttuaan. Hankkeen riskinä on, että se saattaa vääristää tarjontaa. Siten hanke voi heikentää muiden saman alan palveluntarjoajien toimintamahdollisuuksia, koska se saa ulkopuolista rahoitusta, mutta tavallinen yrittäjä ei saa. Projektin täytyy perustua rahoittajan, edunsaajan ja toteuttajan kuuntelemiseen, jotta se voi toimia hyvin. Hanke toimii parhaiten, jos se on konkreettinen ja hallittavissa olevan kokoinen, mutta kuuluu isompaan sateenvarjohankkeeseen, joka ehkäisee päällekkäistä työtä. Jotkut haastateltavat ehdottavat myös pienimuotoista byrokratiatonta hankeavustusta pienille paikallisille projekteille sekä EU-ohjelmista tiedottamista ja niiden entistä laajempaa hyödyntämistä.

Verohelpotukset jakavat mielipiteitä. Monen mielestä joko alueelliset tai auton käyttöön liittyvät verohelpotukset Norjan mallin mukaan ovat kokeilemisen arvoisia. Esimerkiksi palveluntarjoajille voisi myöntää verohelpotuksia, jotta toiminta tulisi kannattavaksi. Parhaiten toimisivat kulurakenteeseen kohdistetut verohelpotukset. Toisten mielestä taas verohelpotukset eivät ole toteuttamiskelpoisia tai muuten vain kannatettavia. On vaikea vetää rajaa sille, mitkä alueet helpotuksia saavat. Jotkut ehdottavatkin harvaan asutuille seuduille muunlaisia tulonsiirtoja ja valtion tukea. Harvaanasuttujen alueiden yrityksiä voitaisiin tukea myös suoralla toiminta- tai investointituella verohelpotusten sijaan. Täten tuki kohdistuisi suoraan yritystoiminnan kustannuksiin.

Erittäin tärkeänä keinona edistää palvelujen tarjontaa haastateltavat näkevät kunnan, yrittäjien ja asukkaiden yhteistyön, sillä nykyään se on vielä lapsen kengissä. Muita maaseudun palvelujen tarjontaa edistäviä ehdotuksia ovat muun muassa työnantajakulujen alentaminen palkattaessa ensimmäinen vieras työntekijä, elinkeinopalvelujen kehittäminen kohti yhden luukun periaatetta, yrityksiltä vaadittavan byrokratian vähentäminen ja kuntaan muuttavien muuttotuet, esimerkiksi työpaikka puolisolle.

Palvelun käyttäjien ja tarjoajien näkemykset eroavat hieman

Näkemykset tärkeimmistä palveluista ovat pääosin yhteneviä palvelujen käyttäjillä (maaseutuyrittäjillä) ja palvelujen tarjoajilla. Eroakin kuitenkin on lähinnä tärkeimpien palvelujen järjestykseen liittyen. Yrittäjät pitävät ehdottomasti tärkeimpänä palveluna postia, kun palveluntarjoajien mielestä se on vasta jaetulla neljännellä sijalla. Koulua ja terveydenhuoltoa palveluntarjoajat taas pitivät tärkeämpinä kuin yrittäjät. Yrittäjät ehkä tarkastelevat enemmän ainoastaan palvelujen suorita vaikutuksia kuin palveluntarjoajat ja muut asiantuntijat. Maaseutuyrittäjien näkemys tärkeistä palveluista tuntuisi muistuttavan pikemminkin asiantuntijoiden näkemystä maaseudun asukkaiden kuin yrittäjien palvelutarpeesta. Syynä saattaa olla haastateltujen yritysten pieni koko, joka on johtanut haastateltavat osittain tarkastelemaan asiaa yksityisen näkökulmasta, koska heille yksityiselämä ja yrittäminen ovat niin lähellä toisiaan. Palveluntarjoajien mainitsemia yrittäjille tärkeitä palveluja (tietoliikenneyhteydet, tiet, elinkeinopalvelut ja työnantajapalvelut) yrittäjät itse mainitsivat harvoin.

Parhaista palveluntarjontatavoista yrittäjät ja palveluntarjoajat ovat lähestulkoon yksimielisiä (taulukko 9). Palvelujen yhdistäminen samaan pisteeseen on molempien mielestä parhaita vaihtoehtoja. Myös tietotekniikkaa ja Internetiä molemmat pitävät varteenotettavana vaihtoehtona, samoin kotona tai yrityksessä tuotettuja palveluja. Vaikka Internetiä pidetään pääosin hyvänä apuvälineenä palvelujen tuottamisessa, monet kuitenkin varoittavat pitämästä sitä autuaaksi tekevänä asiana. Etenkin vanhusten kykyä hyötyä tietotekniikasta epäillään.

Taulukko 9. Palvelujen käyttäjien ja tarjoajien ehdotuksia parhaista tavoista tuottaa palveluja ja edistää niiden tarjontaa.

	Yrittäjien näkökulma	Palveluntarjoajien/ asiantuntijoiden näkökulma
Paras tapa tuottaa palveluja yrityksille	- palvelujen yhdistäminen samaan pisteeseen - sähköiset palvelut - kotiinkuljetus - palveluauto - yritysysteistyö	- Internet - neuvontapalvelujen yhdistäminen samaan pisteeseen - henkilökohtainen konsultointi ja käynnit - konttori tai palvelupiste
Paras tapa tukea	- yrittämistä tukevat	- kuntayhteistyö

palvelujen tarjontaa	verohelpotukset maaseudulle	- EU-hankkeet
	- kulkemiseen liittyvien verojen alentaminen syrjäseudulla	- alueelliset ja auton käyttöön liittyvät verohelpotukset
	- yrittäjäystävällinen kuntatason politiikka	

Palvelujen tarjonnan edistämisestä puhuttaessa yrittäjien ja asiantuntijoiden näkemykset parhaasta tavasta eroavat. Yrittäjät pitävät tärkeimpinä verohelpotuksia, kun taas asiantuntijat eivät ole vakuuttuneita niiden toimivuudesta, vaikka jotkut niitä pitävätkin kokeilemisen arvoisina. Yrittäjät pitävät tärkeänä myös kuntatason toiminnan yrittäjäystävällisyyttä, seikka, jota asiantuntijat eivät juuri maininneet. Asiantuntijat sen sijaan pitivät ensisijaisen tärkeänä kuntien välistä yhteistyötä, jonka yrittäjät mainitsivat vasta kolmantena tapana edistää palvelujen tarjontaa. Asiantuntijat arvostivat hyvin korkealle myös EU-hankkeet nimenomaan uusia palveluja ja palvelutapoja luotaessa.

Haastattelujen perusteella voitaneen sanoa, että maaseudun asukkaat ja yrittäjät näkevät maaseudun tulevaisuuden synkempänä kuin maaseutuasiantuntijat (vrt. Kahila & Saartenoja 2000: 27, 31). Yrittäjät eivät juurikaan usko, että kerran menetettyjä palveluja voitaisiin saada takaisin, pikemminkin he pelkäävät, että viimeisetkin palvelut poistuvat. Siitä huolimatta yrittäjät aikovat sitkeästi jatkaa toimintaa nykyisellä paikallaan. Asiantuntijoiden näkemyksissä on havaittavissa tiettyä toiveikkuutta maaseudun suhteen: sen mahdollisuudet nähdään nyt suhteellisen hyvinä muutaman vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna siitäkin huolimatta, että maaltamuutto on nyt nopeampaa kuin aikoihin.

Maaseudun tulevaisuuden näkymät

Pääosin maaseudun tulevaisuus vaikuttaa nyt myönteisemmältä verrattuna muutamien vuosien takaiseen aikaan. Myönteinen kehitys ei kuitenkaan synny itsestään, vaan vaatii määrätietoisia ponnisteluja. Alueelliset vaihtelut ovat suuria ja suurenevät tulevaisuudessa: pohjoisessa ja idässä näkymät ovat muita alueita synkempiä. Kokonaiset maakunnat saattavat olla menettäjiä. Maaseutu säilyy asuttuna, mutta syrjäseutujen väki siirtyy lähemmäs keskuksia. Vireät kylät säilyvät, mitä olisikin tuettava. Asukkaiden vaihtuvuus tosin saattaa kasvaa: maalla eletään tietyssä

elinkaaren vaiheessa. Toisaalta väki vanhenee, toisaalta myös paluumuuttajien – niin yritysten kuin yksityistenkin – määrä lisääntyy keskusten ongelmien kasautumisen myötä. Esimerkiksi keskusten vuokrataso voi olla maaseutua huomattavasti korkeampi, mutta työvoiman tarjonta vähäisempi.

Maa- ja metsätalous säilyy eräänä tärkeänä maaseudun elinkeinona. Sen työllistävyys vähenee muun muassa tilakoon kasvun takia, mutta taloudellisesti merkitys säilyy. Toisia elinkeinoja, uutta maaseutuyrittäjyyttä, tosin nousee rinnalle. Maataloudelle elinvoimaa voivat antaa ulkomaisten elintarvikekriisit, jotka johtavat suomalaisten elintarvikkeiden, luomun ja elintarvikeomavaraisuuden arvostuksen kasvuun. Lähiruoka-ajattelun myötä alkutuottajat muuttuvat myös jatkojalostajiksi. Maatalouden sivuelinkeinot voivat osoittautua hyvin tuottoisiksi ja kannattaviksi maaseudulla. Ammattirakenne monipuolistuneen ja maaseudulle tulleen entistä enemmän tietotyötä, jonkin verran etätyötäkin. Tämä tosin edellyttää riittävää koulutustasoa. Laajasti määritellyn etätyön, esimerkiksi yritysten puhelinpalvelukeskusten, siirtyminen maaseudulle on mahdollista, mutta se vaatii sekä yrityksiltä että kunnilta ja niiden asukkailta rohkeita ja innovatiivisia toimia. Lisääntyvä lomalaisten määrä tuo mukanaan tarpeen lomalaisten palveluille ja erilaiselle urakoinnille. Vanheneva väestö aiheuttaa lisääntyvää hoitopalvelujen tarvetta.

Yhden näkökulman mukaan palvelut maaseudulla tulevat vähenemään ja keskittymään. Toisen mukaan taas sähköisten palvelujen ja tietoliikenteen kehittäminen voi jopa palauttaa maalle sieltä jo kerran poistuneita palveluja. Luultavasti molemmat visiot ovat osittain totta. Maaseudun muutosta ei kuitenkaan saada helposti aikaan, vaan se vaatii asukkailta asennemuutosta ja aktiivista toimintaa. Kukaan ulkopuolinen ei maaseutua pelasta, vaan aloitteen on lähdeävä maaseudun ihmisistä itsestään.

Esimerkkejä tavoista tarjota palveluja maaseudulla

Seuraavassa esitellään haastateltujen asiantuntijoiden ideoiden pohjalta kootut esimerkit siitä, millaisia palvelukokonaisuuksia maaseudulle voitaisiin tarjota. Ensimmäinen esimerkki kuvaa tiheään asuttua maaseutua ja toinen harvaan asuttua maaseutua. Punaisena lankana esimerkeissä on tarjonnan monipuolisuus, eri tahojen joustava yhteistyö, rohkea uusien toimintatapojen hyödyntäminen ja tarjontatapojen sopivuus paikalliseen tilanteeseen. Sen takia esimerkkejä ei pidä pitääkään ainoina oikeina tai kaikkialle sopivina toimintamalleina, vaan ainoastaan yksittäisinä ideoita

kirvoittavina ehdotuksina. Osa toimintamalleista on jo käytössä Suomen kylissä.

Esimerkki 1: tiheään asuttu maaseutu

Kuntakeskuksessa on pankki, jossa asukkaat voivat hoitaa henkilökohtaista palvelua vaativia pankkiasioita, kuten lainaneuvotteluja ja sijoitusneuvontaa. Pankin yhteydessä on myös otto-automaatti ja maksuautomaatti. Monet ihmiset kuitenkin hoitavat päivittäiset pankkiasiansa joko Internetin välityksellä kotoaan, töistään tai kirjaston tietokonepääteeltä tai automaattista maksupalvelua käyttäen.

Postipalvelut ovat kaupan yhteydessä. Koska aukioloajat ovat pitkät, asukkaat ovat hyvin tyytyväisiä palveluun. Kaupan yhteydessä toimii myös matkahuoltoasiamies ja ALKO:n tilauspiste. Kauppa itsessään houkuttelee asiakkaita monipuolisen palvelutarjonnan lisäksi laajalla valikoimalla paikallisia tuotteita ja niihin sopivalla tunnelmalla. Kauppa on sisustettu viihtyisäksi erottumaan positiivisella tavalla suurista hypermarketeista. Asiakaspalvelu on ystävällistä ja kauppias välittää tarvittaessa viestejä asiakkaalta toiselle. Erikoisempien tuotteiden osalta valikoiman kattavuus taataan Internet-yhteyksiä hyödyntämällä. Kaupassa on tuotteista näytekappaleet, joiden perusteella asiakas voi tilata haluamansa tuotteen parin päivän toimitusajalla. Kaupassa on myös palvelu, jossa asiakas voi noutaa aiemmin päivällä tekemänsä tilauksen lukollisesta kaapista sulkemisajan jälkeen. Tuotteet ja palvelusta perittävän maksun hän maksaa kuukausittain laskun perusteella.

Apteekkia kunnassa ei ole, mutta terveyskeskuksen yhteydessä myydään tavallisimpia lääkkeitä sekä reseptilääkkeitä. Näin kuntalaisten ei tarvitse hankkia lääkkeitään naapurikunnasta. Erikoiskaupan tuotteita kuntaan tuovat säännöllisesti kunnassa kiertävät "tavarataloautot", jotka myyvät muun muassa paperituotteita, rautakauppatavaraa, kenkiä ja vaatteita.

Kunnassa on yläaste ja useita ala-asteita. Kylien ala-asteet tekevät keskenään yhteistyötä. Niillä on yhteisiä erikoisalojen opettajia, jotka opettavat vuoropäivinä eri kouluissa. Lisäksi ne järjestävät yhteisiä retkiä sekä keskinäistä video-opetusta. Kouluilla on myös muuta toimintaa, mikä sekä monipuolistaa opetusta että parantaa koulujen taloudellisia selviämismahdollisuuksia. Oppilaat muun muassa järjestävät erilaisia tilaisuuksia, joissa he esittelevät omia taitojaan ja myyvät itse tekemiään tai hankkimiaan tuotteita. Se palvelee osaltaan yrittäjäyyskasvatusta. Lisäksi koululla on mahdollista muidenkin käydä syömässä maksua vastaan. Koulupäivän jälkeen tiloja vuokrataan kerhoille ja seuroille

harrastustoimintaan tai kokouksiin. Näin tilojen ylläpitokustannukset saadaan minimoitua.

Kunnan elinkeinoasiat on keskitetty seutukunnalliselle kehittämissyhtiölle. Sen lisäksi kunnassa on kuitenkin sivutoiminen elinkeinoasiamies, jonka puoleen yrittäjät voivat ensihädässään kääntyä. Hän puolestaan osaa ohjata yrittäjän oikean neuvojatahon puoleen. Häneltä löytyy myös tietoa eri tukitahojen Internet-palveluista ja lomakkeista.

Esimerkki 2: harvaan asuttu maaseutu

Tietokoneen käytön taitavat ihmiset hoitavat päivittäiset pankkiasiansa joko Internetin välityksellä kotoaan, töistä tai kylätalon tietokonepääteeltä. Muut käyttävät joko laskujen suoraveloitusta tai automaattista maksupalvelua tai antavat kyläavustajan hoitaa maksut heidän puolestaan. Käteistä rahaa nostetaan kylätalon yhteydessä olevasta kioskikahvilasta. Suurempia summia tarvitessaan asukkaat voivat käydä keskustan pankissa joko yhteiskuljetuksin tai asiointiliikenteen mukana. Kylän asukkailla on kylätalolla lista säännöllisistä käynneistä keskustassa ja muualla sekä toinen lista, jossa kyytiä tarvitsevat voivat ilmoittaa tarpeensa. Kyläavustaja päivittää listaa myös säännöllisesti kylän kotisivuille. Siten autottomatkin pääsevät melko helposti asioimaan kylän ulkopuolelle.

Postipaketit tuodaan asukkaille suoraan kotiin. Postinkantaja soittaa tarvittaessa ja varmistaa, että vastaanottaja on kotona. Hän voi asiakkaan pyynnöstä tuoda käynnillään myös muun muassa lääkkeitä apteekista. Hän vie mukanaan lähtevät kirjeet ja paketit suoraan asiakkaan postilaatikosta. Jos lähetyksessä ei ole valmiina oikeaa postimaksua, lähetys punnitaan postissa ja siihen laitetaan tarvittava määrä postimerkkejä. Asiakkaalle menee tästä lasku seuraavan päivän postin mukana tai vaikka kerran kuussa, jos niin on sovittu.

Osa kauppa-asioista hoituu yhteiskuljetusten kautta keskustassa. Keskustan kauppias tarjoaa lisäksi kotiinkuljetusta kahdesti viikossa. Kuljetuskustannuksissa säästääkseen osa kyläläisistä suorittaa tilauksensa yhdessä Internetin kautta tai puhelimella. Kauppias toimittaa tilaukset kylätalolle, josta itse kukin yhteistilaukseen osallistunut hakee oman osuutensa. Samalla he saattavat lukea sähköpostinsa ja juoda kupin kahvia.

Koska kylä on niin pieni, ettei siellä ole omaa koulua ja koska kylä sijaitsee lähellä kunnan rajaa, lapset käyvät naapurikunnan puolella sijaitsevassa kyläkoulussa. Siten koulun oppilasmäärä säilyy riittävän isona eikä kylän lasten koulumatkasta tule liian pitkää. Lähimpään oman kunnan kouluun olisi kaksinkertainen matka. Kunta maksaa koulukyydit ja opetuksen.

Kylätalo on kylän keskus. Siellä järjestetään iltaisin kursseja ja siellä yhdistykset voivat pitää kokouksiaan. Kahvilan ja Internet-yhteyksien lisäksi kylätalolla on säännöllisesti muitakin palveluja. Terveystoimittaja käy talolla kerran kuukaudessa ja muun muassa mittaa verenpainetta. Lisäksi esimerkiksi kampaaja ja hieroja käyvät talolla. Koska kaikki tapahtuu säännöllisen, joka kotiin jaetun aikataulun mukaan, kyläläiset osaavat hyödyntää palveluja. Ajanvaraukset ja tilavaraukset talon iltaikäyttöä varten tehdään kylätalolla päivystävän kyläavustajan kautta. Kyläavustaja kiertää asukkaiden kotona aamupäivisin tehden esimerkiksi siivouksia ja muuta tarpeellista. Hän myös hoitaa kotisivujen päivittämisen ja käytön opastamisen sekä ylläpitää kylän palvelutietokantaa.

YHTEENVETO

Maaseudun palveluverkosto on harventunut lähes koko Suomessa. Ainoastaan Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla sekä Ahvenanmaalla osa palveluista on lisääntynyt. Mitä pohjoisemmaksi ja idemmäksi mennään, sitä suurempaa palvelutoimipisteiden väheneminen on ollut. Silti myös tiheään asutulla alueella ja kaupunkien läheisyydessä palvelut ovat voineet harveta ihmisten asioidessa entistä enemmän isoissa keskuksissa. Postin ja pankkien toimipisteiden vähentyminen on ollut erityisen voimakasta.

Pankkitoimipisteiden määrä on kuitenkin viime vuosina ollut vakiintumaan päin. Monella paikkakunnalla useat peruspalvelut ovat jo aiemmin vähentyneet niin paljon, ettei lisäsupistuksiin ole enää varaa ellei viimeisenkin toimipisteen haluta poistuvan oman kunnan alueelta.

Palveluverkoston harveneminen vaikuttaa yrittämisen edellytyksiin maaseudulla. Tarvittavia palveluja joudutaan hakemaan entistä kauempaa, mikä vie sekä aikaa että rahaa. Joidenkin asioiden joustava hoitaminen vaatii tietoverkkoyhteyksiä. Palvelujen vähenemisestä ja toiminnan vaikeutumisesta huolimatta nykyiset maaseutuyrittäjät aikovat jatkaa toimintaansa nykyisellä paikalla. Yrittäjät ovat sitoutuneet nykyiseen toimipaikkaansa joko suurien investointien tai kotiseudun merkityksen kautta. He jatkavat, vaikka palveluista suurin osa katoaisi. Toisin kuitenkin saattaa olla toiminnan jatkajien ja uusien yrittäjien kanssa. Siten palvelujen harvenemisella on pitkän aikajakson vaikutuksia maaseudun yrittäjyyteen ja elämään maaseudulla.

Tärkeimpinä palveluina, jotka maaseudun yrittäjien mielestä on löydyttävä omasta kunnasta, pidetään postia, pankkia, kauppaa, koulua, matkahuoltoa ja terveyskeskusta, tässä järjestyksessä. Näistä palveluista koulua pidetään yleensä vain epäsuorasti toiminnalle tärkeänä, kun muut nähdään melko usein myös suoraan yrityksen toimintaedellytyksiin vaikuttavina. Muita tärkeiksi koettuja palveluja ovat elinkeinopalvelut, apteekki, linja-autoyhteys, työvoimatoimisto ja kirjasto. Asiantuntijat jatkoivat listaa hyvällä tiestöllä ja tietoliikenneverkostolla.

Vaikuttaa siltä, että maaseudun harvenevien palvelujen korvaamiseksi ei ole olemassa mitään yhtä parasta keinoa, vaan palvelut on pyrittävä tarjoamaan monen eri tavan yhdistelmällä. Lisäksi parhaat tavat vaihtelevat alueittain – mikä toimii jossain, ei välttämättä sovellu rakenteeltaan erilaiseen kuntaan. Esimerkiksi kunnan koolla sekä asutuksen sijoittumisella kunnan sisällä voi olla suuria vaikutuksia siihen, millä tavalla palveluja on järkevää tarjota. Itse kullekin seudulle sopivimmat tavat tarjota palveluja löytyvät tarkasteltaessa paikallisia tarpeita ja resursseja kunnan, yhteisöjen, asukkaiden ja yritysten yhteistyönä. Palvelujen korvaamisessa on siis

otettava huomioon paikalliset olosuhteet. Sen takia palvelujen korvaamista ei voi myöskään ohjata ulkoa päin, vaan korvaamisen on lähdettävä paikallisesta aktiivisuudesta ja omaehtoisesta toiminnasta. Sama pätee myös parhaiden logististen ratkaisujen etsimiseen. Taulukossa 10 esitetään joitain tapoja, joilla palveluja voidaan maaseudulla tuottaa.

Taulukko 10. Maaseudulle sopivia tapoja tarjota palveluja.

Tapa tarjota palvelua	Esimerkki palvelusta
- palvelujen yhdistäminen samaan pisteeseen	- kauppa, posti, rahannosto, lääkekaappi, veikkaus, ALKO
- kotona suoritettavat palvelut	- siivous, kampaaja, lastenhoitoapu, atk-neuvonta
- tavaroiden kotiinkuljetus	- päivittäistavarat, posti, lääkkeet
- kiertävä monipalveluauto	- kirjasto, rahannosto, verkkoyhteys, postipalvelut
- sähköiset palvelut ja tietotuvat niitä varten	- pankkipalvelut, lomakkeet, tilaukset
- kyläyhdistysten ja muun kolmannen sektorin palvelut	- kyläavustaja, yhteiskuljetukset, palvelujen koordinointi
- asiointiliikenteen järjestäminen, palvelutaksit	- pankki- kauppa- ym. asioiden hoito keskustassa
- hankintarenkaat	- päivittäistavaran yhteistilaukset
- kunnasta ja kylästä toiseen kiertävät tavarataloautot	- vaatteita, kenkiä, kirjakauppa- ja rautakauppatavaraa
- kunnasta ja kylästä toiseen kiertävät säännölliset palvelut	- elinkeinoneuvoja, terveydenhoitaja, hieroja, suutari, kampaaja
- tavaroiden yhteiskuljetukset	- yrityksille, kotitalouksille: posti + lääkkeet yms.
- joustava eri tahojen yhteistyö	- kotipalvelu voi tuoda postin, ruoan tms.

Haastateltujen keskuudessa vallitsee melko laaja yksimielisyys siitä, että palvelujen yhdistäminen saman katon alle monipalvelupisteisiin on maaseudulla järkevää. Se mahdollistaa monipuolisen palvelutarjonnan suhteellisen pienin resurssein. Toisaalta se myös vaatii palveluntarjoajalta monipuolista osaamista. Vaihtoehtoja on käytännössä kaksi, joko sama

yrittäjä (tai muu taho) tarjoaa kaikkia palveluja tai samoissa tiloissa toimii useita eri palveluntarjoajia esimerkiksi vuoropäivinä. Liian erilaisia palveluja ei kuitenkaan ole järkevää yhdistää.

Tietotekniikan mahdollisuuksia palveluntarjonnassa pidetään hyödyntämisen arvoisina. Monia nimenomaan tietopuolisia palveluja, kuten pankkipalveluja, tilauksia, neuvontaa ja tiedottamista, voidaan tarjota tietoverkon kautta. Tietotekniikkaa ja Internetiä voidaan hyödyntää jonkin verran myös esimerkiksi opetuksessa ja terveydenhuollossa. Kuitenkaan Internetiä ei saa pitää kaiken pelastavana ratkaisuna. Se on vain yksi muoto tarjota palveluja, muoto joka ei ainakaan lähitulevaisuudessa ole läheskään kaikille ihmisille todellinen vaihtoehto. Henkilökohtaisia kontakteja tarvitaan aina. Erityisesti hoivapalveluissa ne ovat välttämättömyys.

Haastateltavilla tuntuu olevan uskoa myös erilaisiin liikkuviin palveluihin. Kyseessä voi olla kotona suoritettava palvelu, kuten siivous, hieronta, postin nouto ja tuonti tai vaikkapa pankkiasianeuvonta tai kylältä toiselle esimerkiksi kylätaloittain kulkeva palvelu, kuten kampaaja, suutari, työvoimavirkailija tai atk-neuvoja. Myös palveluautoja kannatetaan jonkin verran, etenkin kirjastoautoon ehdotetaan liitettäväksi muitakin palveluja, vaikkapa rahanostoa, postin kuljetusta tai Internet-palveluja. Kauppa-autojen kannattavuutta kuitenkin epäillään, samoin kuin perinteisen kotiinkuljetuksen. Tietyissä tilanteissa asiointiliikenteen järjestämistä keskustaan pidetään toimivampana kuin kiertäviä palveluja. Se sekä tukisi keskustan palvelujen säilymistä että tarjoaisi kaikille tasapuoliset mahdollisuudet monipuolisiin palveluihin.

Maaseudun palvelutarjontaa voidaan parhaiten tukea kuntien välisellä yhteistyöllä. Tämä kuitenkin koskenee lähinnä julkisia palveluja. Yksityisiä palveluja kunnat voivat kannustaa yrittäjämönteisellä politiikalla, kuten yrittäjäneuvonnalla ja toimitiloilla. Myös valtion taholta tulevia tukitoimia pidetään hyödyllisinä. Tuet voisivat olla kustannusrakenteeseen vaikuttavia verohelpotuksia tai investointitukea. Tällä tavalla valtio ottaisi osan vastuusta, jotta kaikilla säilyisivät yhtäläiset palvelut.

Myös EU-hankkeita pidetään hyvänä tapana luoda kuntiin uusia palveluja. Hankkeilla ei kuitenkaan saisi yrittää korvata mitään lakisääteistä tai kunnan toimialaan kuuluvaa palvelua. Lisäksi hankkeet on suunniteltava hyvin, jotta tavoitteet saavutetaan niiden rajallisena kestoaikana ja jotta toiminta hankkeen loputtuakin jatkuisi. Suunnitteluvaiheessa etenkin palvelun kohderyhmän tarpeet on otettava huomioon.

Tulevaisuudessa maaseudun palveluja tarjottaneen nykyistä monipuolisemmin. Osa palveluista siirtyy tietoverkkoihin. Samanaikaisesti niitä on kuitenkin oltava tarjolla myös muulla tavoin niille, jotka eivät tietokonetta pysty käyttämään. Yksityisten yrittäjien ja kunnan lisäksi

palveluja tarjonnevat kolmannen sektorin toimijat. Palveluja myös yhdistettäneen nykyistä enemmän samaan palvelupisteeseen. Tavat tarjota samaa palvelua voivat vaihdella alueittain ja paikkakunnittain. Monipuolisuus on valttia myös maaseudun palveluverkon kehittämisessä.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Maaseudun palvelut ovat vähentyneet. Nykyiseen yritystoimintaan niiden vaikutukset ovat silti olleet vähäisiä. Yritystoimintaa on jatkettu entiseen tapaan kaikesta huolimatta. Palvelujen väheneminen on kuitenkin vaikuttanut henkisesti. Maaseudun yrittäjät ovat alistuneet palvelujen häviämiseen eivätkä usko niitä enää saatavan takaisin. Tämä vaikuttanee tulevaisuuden maaseutuyrittäjyyteen. Jos usko maaseudun myönteiseen tulevaisuuteen ei lisääny, nykyiselle yritystoiminnalle voi olla entistä vaikeampaa saada jatkajia maalle. Maaseudun ulkopuolella maaseudun mahdollisuudet nähdään myönteisemmin. Toivoa sopii, että sieltä saadaan maalle uusia innokkaita ja osaavia yrittäjiä, jotka arvostavat maaseudun tarjoamia edullisia toimitiloja, työvoimaa ja luonnonläheistä elämää.

Ne, jotka nyt asuvat ja yrittävät maaseudulla, eivät halua muuttaa sieltä pois. Jos elämisen mahdollisuudet ovat siellä yhtä hyvät kuin kaupungeissa, maalle jäädään mielellään. Tämä luo toivoa maaseudulle. Työpaikat, asunnot, toimivat palvelut ja vapaa-ajan toiminnat ovat kuitenkin edellytyksiä maalla elämiselle. *Maaseudulle suunnatut tukitoimet* toisivat maalla tarvittavaa uskoa huomiseen. Ne sekä luovat yrittämisen mahdollisuuksia että tuovat viestiä maaseudun ja sen ihmisten merkityksellisyydestä. Erilaiset pitkäkestoiset, mutta konkreettiset hankkeet sekä aluepolitiikka (esim. verohelpotukset) ovat tarpeellisia keinoja auttaa maaseutua menestymään.

Maaseudun palvelutarjonnassa tärkeää on *monien tahojen joustava yhteistyö*. Kunnan, asukkaiden ja yritysten täytyy pystyä yhteistyöhön sekä omassa joukossaan että keskenään. Siten pystytään luomaan kullekin alueelle parhaiten sopivien palvelun tuottamistapojen yhdistelmä. Entisiä raja-aitoja on kaadettava ja pyrittävä uudenlaiseen täysin alueen olosuhteista lähtevään yhteistyöhön ja palveluntarjontaan. *Paikalliset olosuhteet on otettava huomioon* optimaalista palvelujen tarjontatapaa haettaessa. Jokainen alue, ehkä jopa kylä, on omanlaisensa ja vaatii siten omaleimaiset palvelujen toteuttamistapansa. *Tietyn palvelun tarjoamiseen ei voida nimetä yhtä ainoaa parasta tapaa*: eri ihmisille ja yrityksille sopivat eri tavat parhaiten. Siksi palvelujen monipuolisuus onkin tärkeää säilyttää. Esimerkiksi vanhusväestö ja autottomat tarvitsevat eri tavalla tuotettuja palveluja kuin nuoret perheet.

Palvelujen yhdistäminen niin sanottuihin monitoimipisteisiin on maaseudulle sopiva tapa tuottaa palveluja. Se sopii niin julkisiin palveluihin kuin yksityisiinkin palveluihin. Monipalvelupiste toisaalta vähentää yksittäisen palvelun kuluja ja toisaalta tuo monta palvelua kätevästi samaan paikkaan. Monipalvelupisteitä on kuitenkin täydennettävä

kotiinkuljetuksilla tai kiertävillä palveluilla, jotka tuovat palvelut vielä lähemmäs asiakasta.

Myös sähköiset palvelut sopivat maaseudulle. Monet käyttävät jo Internetiä pankkiasioiden hoitoon ja sähköisten palvelujen käyttöä on mahdollista lisätä nykyisestä. Koska kaikilla ei ole omaa tietokonetta eikä verkkoyhteyttä, kylien yhteiset laitteistot ovat tarpeen. Osa ihmisistä tarvitsee myös apua laitteiden käytössä. Laitteita ja avustajia voivat tarjota esimerkiksi kyläyhdistykset. Muutoinkin kyläyhdistyksiä kannattaa hyödyntää nykyistä enemmän sekä palvelutarpeen ja yhteistyömahdollisuuksien kartoittajina että palvelujen tarjoajina. Siihen kyläyhdistys kuitenkin tarvitsee innokkaita toimijoita ja säännöllistä pitkäaikaista rahoitusta.

Tutkimuksen perusteella postin kannattaa tulevaisuudessakin panostaa pitkään auki oleviin asiamiesposteihin sekä postilähetyksen nouto- ja tuontipalvelujen kehittämiseen. Pankkipalvelujen kohdalla oleellista on sähköisten palvelujen toimivuus sekä entistä joustavammat rahannostomahdollisuudet myös muualta kuin pankkikonttoreista ja -automaateista. Esimerkiksi sijoitusneuvontaan ja lainoihin liittyviä henkilökohtaisia palveluja voisi tuoda asiakkaan luo. Kaupan suhteen tärkeää on koota samoihin tiloihin useita asiakkaita kiinnostavia palveluja. Kaupan pitäisi myös pystyä erottautumaan myönteisesti suurmarketeista esimerkiksi hyvällä palvelulla, viihtyisyydellä tai seudun omilla tuoreilla tuotteilla. Myös kotiinkuljetusta kannattaa kehittää, jos ei omana toimintana, niin toisten palvelujen yhteydessä. Pienten maalaiskoulujen avuksi voivat tulla etäopetus sekä koulujen yhteiset opettajat. Kouluilla pitäisi myös olla muuta toimintaa sekä kouluaikana että iltaisin. Täten koulusta tulisi itsessään tärkeä osa kylää ja sen kulurakenne kevenisi.

LÄHTEET

Ajo, Reino (1944). Tampereen liikennealue. Helsinki: Kansantaloudellinen yhdistys. 352 s.

Haggett, Peter (1979). *Geography. A modern synthesis*. 3rd Edition. University of Bristol. New York etc.: Harper International Edition. 627 s.

Halme, Timo (1999). *Palveluverkkoinventointi ja alakeskusten luokittelu Oulun seudulla*. Helsinki: Liikenneministeriö, ympäristöministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, kauppa- ja teollisuusministeriö, Suomen kuntaliitto, TEKES, Tielaitos, Ratahallintokeskus. LYYLI -raporttisarja 17. 50 s.

Harjunpää, Nina (1992). *Hyvinvointia kyltien asukkaille. Yhteistyöllä uudenlaisia palveluja maaseudulle*. Seinäjoki: Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Julkaisusarja B: 8. 55 s.

Johnston, R. J. (1981). *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell reference. 411 s.

Kahila, Petri & Antti Saartenoja. *Neljä mallia kaupungin ja maaseudun välisestä suhteesta – kyläläisten ja viranomaisten näkemyksiä*. Maaseudun uusi aika 3/2000, s. 22–31.

Kauppalehti 12.6.2001. *Yli sata kyläkauppaa lopetti viime vuonna*, s. 9.

Kultalahti, Olli (1988). *Yhteiskunta ja alue. Johdatus alueelliseen ajattelutapaan*. Finnpublishers Oy. 185 s.

Kymmenen uutiset 11.11.2001.

Laakso, Seppo & Heikki A. Loikkanen (2000). *Yritysten sijoittuminen, asukkaiden liikkuvuus ja kaupunkialueiden vuorovaikutus*. Kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/00. 126 s.

Lumijärvi, Tarja (1983). *Aluetaloustieteen perusteet*. Tampere: Tampereen yliopisto. Sarja A: 5. 76 s.

Pirkanmaan liitto (1992). Pirkanmaan asiointitutkimus 1991. Asiointi, rahankäyttö ja vaikutusalueet. Sarja B, julkaisu n:o 5. Tampere: Pam-Print Ky. 100 s.

Pohjalainen 13.6.2001. Kilpailukyky keskittyy tietyille alueille. Vaasa yksi menestyjäkaupungeista, s. 11.

Pohjalainen 5.7.2001. Pensalan kyläläiset vuokraavat kauppiaille kauppakiinteistön. Talkoohengellä saadaan kylään oma kauppa. [siteerattu 18.6.2001]. <URL: <http://www.pohjalainen.fi/cgi-bin/weblehti?Newsp=pohja&Date=010705&Depa=paikalliset&Story=01691282.txt&Model=juttu.html>>.

Statfin (2001). Tilastokeskuksen kotisivut [siteerattu 11.5.2001]. <URL: <http://statfin.stat.fi/statweb/>>.

Suomen pankkiyhdistys (2001). Suomen pankkiyhdistyksen kotisivut [siteerattu 10.5.2001]. <URL: <http://www.pankkiyhdistys.fi>>.

Suomen pankkiyhdistys (1991). Pankkien toimipaikat 1991. 107 s.

Tilastokeskus (1990). Peruskoulut kunnittain syyslukukaudella 1990. Suomen virallinen tilasto.

Tilastokeskus (1992). Suomen tilastollinen vuosikirja 1992. Helsinki: Tilastokeskus. 614 s.

Tilastokeskus (1995). Suomen tilastollinen vuosikirja 1995. Helsinki: Tilastokeskus. 653 s.

Tilastokeskus (1998). Suomen tilastollinen vuosikirja 1998. Helsinki: Tilastokeskus. 679 s.

Tilastokeskus (1999). Suomen tilastollinen vuosikirja 1999. Helsinki: Tilastokeskus. 677 s.

Tilastokeskus (2000 a). Kunnat ja kuntapohjaiset aluejaot 2000. Käsikirjoja 28. Helsinki: Hakapaino Oy. 97 s.

Tilastokeskus (2000 b). Suomen tilastollinen vuosikirja 2000. Helsinki: Tilastokeskus. 685 s.

Tilastokeskus (2001). Peruskoulut 2000. Tilastokeskuksen kotisivut [siteerattu 8.5.2001]. <URL: <http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/perusk.html>>.

Uusitalo, Eero (1998). Elinvoimaa maaseudulle – miksi, kenelle ja miten? Maaseutupolitiikan perusteet. Keuruu: Otavan kirjapaino. 311 s.

Väre, Taina (1990). Pienten kuntien kehittämislähtökohdat ja -toimenpiteet. Oulu: Pohjois-Suomen Maantieteellinen Seura. Oulun yliopisto. Nordia tiedonantoja sarja B: 1. 94 s.